

UDK 06:351.752"1849/1941"
351.752:06"1849/1941"
Prejeto: 3. 6. 2004

Pravna osnova za delovanje društev 1849–1941

IVANKA ZAJC CIZELJ

dr., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje

IZVLEČEK

Med politične svoboščine, ki jih je avstrijskim državljanom zagotavljala marčna ustava iz leta 1849, je spadala tudi svoboda združevanja in zborovanja; ta je bila mišljena kot dejavnost v okviru zakonskih predpisov.

Ustanavljanje in delovanje društev sta bili regulirani s predpisi – cesarskim patentom (1849 in 1852; društva je delil na politična in nepolitična, ta pa še na profitna in neprofitna) ter splošnim društvenim zakonom, sprejetim leta 1867, ki je pomenil prelomnico v širini delovanja društev. Društva, ki naj bi bila pridobitna (profitna) in organizacije za uresničevanje pomembnih gospodarskih dejavnosti so bila izvzeta iz splošnega društvenega zakona in so zanje do sprejetja zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah leta 1873 veljala določila cesarskega patenta iz leta 1852. Sledili so še drugi predpisi, ki so urejali delovanje zavarovalnic in bolniških blagajn.

Javne interese je država zavarovala tako, da so vsa društva za ustavljanje in delovanje ter organizacijo zborovanj ali shodov potrebovala dovoljenje oblasti; tega niso dobila, če je oblast menila, da nameravano dejanje ni v skladu s predpisi ali bi ogrozilo javni red in mir.

V skoraj sto let trajajoče delovanje društev je zelo posegla odredba o določitvi komisarja za društva, organizacije in zveze aprila 1941, katerega naloga je bila uresničiti odredbo o razpustitvi vseh društev, organizacij in zvez na Spodnjem Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE: društvo, družba, zveza, podjetje, zavarovalnica, zborovanja, shodi, posveti, patent, zakon, odredba, statut, dovoljenje, vpisnik

ABSTRACT

LEGAL BASIS FOR THE OPERATION OF SOCIETIES 1849–1941

Political freedoms, provided to Austrian citizens by their March Constitution of 1849, included the freedom of association and peaceful assembly, as an active part of the legal regulations framework.

The establishment and operation of societies were governed by a number of regulations: imperial patent (1849 and 1852), which distinguished between political and non-political societies, the latter being further divided into profit and non-profit societies, and by general act on societies, adopted in 1867 which was a turning point in the scope of the societies' functions. The societies, based on financial acquisition (profit organisations), and those implementing important economic activities were exempt from the general act on societies. Until the adoption of the act on profitable and economic societies and enterprises from 1873, they were governed by the provisions of the imperial patent from 1852. Other regulations followed which governed the functions of insurance companies and health insurances. The state protected the public interest by ordering that every society needs to obtain a special permission for establishment, functioning and organisation of meetings or conventions. The permission was denied if the state believed that the planned activity was not in accordance with the regulations or that it presents a threat to public order.

In April 1941, the societies that had been in operation for almost one hundred years were disturbed by the government decision on the appointment of a commissioner for societies, organisations and associations, who had the task to put into force the decree on the dissolution of all societies, organisations and associations in Lower Styria.

KEY WORDS: society, organisation, association, enterprise, insurance company, meetings, conventions, deliberations, patent, act, regulation, statute, permission, register

Uvod

Med politične svoboščine, ki so bile z ustavo zagotovljene avstrijskim državljanom, je sodila tudi pravica do ustanavljanja društev in organiziranja zborovanj.

Profesor c. k. nemške univerze v Pragi dr. Heinrich Rauchberg je definiral društva in zborovanja kot družbene organizacije za doseg do- ločenega skupnega namena, in sicer društva kot pravne osebe z določenimi pravicami in obvez- nostmi, katerih delovanje ni časovno omejeno, in zborovanja kot enkratna, hitro potekajoča druž- enja, ki nimajo statusa pravne osebe.¹

Prvi predpis, ki je urejal ustanavljanje in delo- vanje društev, so bila vladna navodila, sprejeta 19. oktobra leta 1843.

Pravica do združevanja in zborovanj, sprejeta z marčno ustavo (4. 3. 1849), je bila že v osnovi mišljena kot dejavnost v okviru zakonskih pred- pisov, zato je še isti mesec (17. 3. 1849) Franc Jožef I. izdal patent, s katerim je v "*interesu javnega reda in varnosti državljanov*" uredil uresničevanje te pravice.

Cesarski patent o ustanavljanju in delovanju društev, 17. 3. 1849

Ta predpis imamo lahko glede na določila za prvi društveni zakon. Ta je delil društva po de- javnosti na politična in nepolitična, ta pa še glede na dohodek (dobiček), in sicer na pridobitna (profitna) in nepridobitna (neprofitna).

Nepolitična in nepridobitna društva (kulturna, znanstvena, človekoljubna, dobrodelna) za svoje delovanje niso potrebovala oblastnega dovolje- nja, dovolj je bilo, da je ustanovitelj štirinajst dni pred ustanovnim zborom poslal lokalni oblasti – občinskemu načelstvu in kraju, v katerem naj bi bilo društvo ustanovljeno, statut društva in po- datke o društvenem vodstvu.

Dolžnost vodstva že delujočega društva je bila pravočasno prijaviti vsako spremembo sta- tuta in vodstva. Če tega odgovorni člani zaradi kakršnihkoli razlogov niso storili, je bila predvi- dena kazenska sankcija – plačilo globe v višini od deset do sto gld. (goldinarjev) konvertibilne vrednosti (v nadaljevanju: k. v.).

Nepolitična društva, ustanovljena na pridobitni osnovi, katerih kapital je bil v celoti ali samo delno vezan na delnice (npr.: društva za na- jemanje železniških, paroplovnih in ladijskih podjetij, družbe za graditev in vzdrževanje ko- penskih in vodnih poti, banke, posojilne usta- nove, zavarovalnice, oskrbovalnice, rentne usta- nove in hranilnice), so morala poleg društvenih upoštevati še druge, z osnovno dejavnostjo pove- zane, predpise.

V bistvu so imela nepolitična in nepridobitna društva popolno svobodo pri ustanavljanju in de- lovanju, politična društva pa so bila nenehno pod nadzorom oblasti in so tako za ustanovitev kot tudi za delovanje potrebovala oblastno dovoljenje.

Vsak ustanovitelj političnega društva je moral poslati štirinajst dni pred ustanovitvijo (datumom ustanovnega zbora) okrajni politični oblasti pred- log za ustanovitev s podatki o namenu, ustano- vitelj in vodstvu društva. Prav tako je bilo po- trebno javiti vse predvidene spremembe v delo- vanju ali vodstvu že delujočega političnega društ- va, in sicer štirinajst dni pred uveljavitvijo le teh. Pristojna politična oblast je predlog preučila in potrdila oziroma zavrnila, če ni bil podan v skladu s šestim členom društvenega zakona, ki pravi, da je vsako politično društvo, ki ne upošteva zakonskih predpisov in krši odredbe kazenskega prava ter zakonodajne ali izvršilne oblasti, prepovedano.

Če je politična oblast odobrila ustanovitev oziroma predlagane spremembe ali če v štiri- najstih dneh na vlogo ni odgovorila, je društvo lahko začelo načrtovano delovanje.

Če se društvo z odločitvijo okrajne politične oblasti ni strinjalo, se je lahko pritožilo na višjo oblast, vendar je moralo svoje delovanje prekiniti in počakati v mirovanju do rešitve ugovora.

Politična društva so morala poleg že nave- denega izpolnjevati še te pogoje:

- v predsedstvu je moralo biti najmanj pet članov društva,
- vse društvene seje so morale biti odprte,
- seje niso smele biti neposredno ali posredno omejene,
- pristojna lokalna oblast, zadolžena za javni red in mir je morala biti obveščena o sklicu seje (kraju in času) najmanj štiriindvajset ur pred začetkom,
- o poteku seje je moral biti narejen zapisnik; vsebovati je moral vse pomembnejše točke dnevnega reda ter osebne podatke o možnih govornikih. Zapisnik je moral biti oblastem vedno na voljo,
- navzoči so morali takoj in v celoti zapustiti sejo, če je tako odredila oblast, ko je ugo- tovila kršitev zakonskih predpisov.

Političnim društvom in njihovim članom je bilo prepovedano:

- vsakršno sodelovanje oziroma povezovanje z drugimi političnimi društvi – tako osebno kot dopisno,
- ustanavljanje podružnic,
- sprejemanje mladoletnih oseb in žensk ali delovanje teh oseb v društvu;
- nošenje društvenih znakov,
- nošenje orožja na seje,
- sklicevanje sej v državnih ali občinskih po- slopih.

Predvidene kazni za kršitev predpisov so bile:

- prepoved ustanovitve oziroma razpustitev že delujočega društva,

¹ Dr. Heinrich Rauchberg, Österreichische Bürgerkunde, 2. izda- ja, str. 138/139, Dunaj, 1912.

- vsak ustanovitelj oziroma vsak član društva je bil kaznovan s sto gld. k. v. globe, če ni upošteval predpisanih rokov za prijavo predvidene ustanovitve društva, prijavo spremembe pravil in prijavo spremembe v članstvu,
- za zaporom do šest mesecev je bil lahko kaznovan vsak član, če je "društvo zaradi nepazljivosti" spregledalo prepoved ali razpustitev,
- s strogim zaporom do tri mesece za člane predsedstva in navadnim za preostale člane, če so na zborovanju prekoračili navodila pooblaščenih oblastnih zastopnikov – prepoved ali razpust seje. Če politično društvo tudi na ponovljeno zahtevo ni prekinilo seje ali zborovanja in se člani niso takoj razšli, je imela policijska oblast pravico posredovati z oboroženo silo – prekiniti zborovanje, zapreti navzoče in zapleniti društvene dokumente ter jih predati kazenskim oblastem,
- vsak član predsedstva je moral plačati sto gld. k. v. kazni, če so v politično društvo sprejeli žensko ali mladoletno osebo,
- vsak član predsedstva je plačal petdeset gld. k. v. kazni, če so ugotovili, da je bila na seji navzoča ženska ali oborožena oseba. Ženske in oborožene osebe, ki so se udeležile seje, pa so plačale dvajset gld. k. v. kazni in bile takoj odstranjene s seje,
- kdor je nosil na sebi znak političnega društva, je bil kaznovan z denarno kaznijo do dvajset gld. k. v.,
- do sto gld. k. v. kazni je plačal vsak član predsedstva, če seja ni bila napovedana v skladu s predpisi ali je bila na kakršenkoli način omejena njena javnost. Ob ponovitvi tega prekrška je oblast lahko društvo tudi razpustila,
- posledica povezovanja z drugimi društvi ali ustanavljanje podružnic je bila razpustitev,
- posameznik, ki je sodeloval v predsedstvih dveh ali več političnih društev, je plačal do dvesto gld. k. v. kazni,
- posledica sklica tajne seje je bila do šest mesecev strogega zavora za predsednika društva in do tri mesece za preostale udeležence. Ob ponovitvi tega prekrška je lahko sledila ukinitve društva,
- z denarno kaznijo tristo gld. k. v. je bil kaznovan predstojnik društva (če ni bil sokrivec ali sodelavec), ki ni preprečil govorniku ali sodelujočemu nedovoljenih dejanj oziroma postopkov v besedi, sliki ali tiskovini in ni akterju vzel besede oziroma mu preprečil razdelitve spornega materiala (letakov, brošur ...),
- če se je nepolitično društvo ukvarjalo s političnimi stvarmi, je bila kazen enaka kot za politično.

Tretji del patenta je urejal zborovanja – ta je moral organizator pisno prijaviti lokalni oblasti, zadolženi za vzdrževanje reda in miru najmanj tri dni pred sklicanim zborovanjem; v nasprotnem primeru je sledila kazen v višini od petdeset do

petsto gld. k. v. Ta klavzula je veljala tudi za vse tiste, ki so organizirali splošno dostopno zborovanje, ki ni bilo namenjeno samo vabljenim gostom – kot npr.: praznovanja, sprevide, gostije, politične in socialne diskusije ter peticije. Prijaviti ni bilo potrebno le zborovanja, ki je imelo zakonsko osnovo ali je bilo organizirana kot predpriprava na volitve.

Prošnje, pritožbe in peticije, ki so bile sprejete na sejah ali zborovanjih, so lahko predložili oblasti pooblaščen poslanci – največ deset. Če je bilo v odposlanstvu več kot deset oseb, je bil vsak udeleženec kaznovan z največ mesecem zavora. Če bi se zgodilo, da bi v uradni prostor vdrla (prišla) množica ljudi, ki bi želela izsiliti ali kakorkoli drugače uveljaviti svoje zahteve, bi vsak od udeležencev omenjene akcije dobil do šest mesecev strogega zavora.

Prepovedana so bila vsa oborožena zborovanja in kaznovan vsak, ki je vede ali nevede prinesel na zborovanje orožje.

Organizatorji oboroženega zborovanja so bili kaznovani s šestimi meseci strogega zavora, drugi udeleženci pa s tremi meseci navadnega zavora.

Udeleženec neoboroženega zborovanja, ki je "pomotoma" prinesel orožje na zborovanje, je bil kaznovan z največ dvajsetimi gld. k. v. globe. Če so ugotovili, da je bilo na določenem zborovanju več tovrstnih prestopnikov, ali da je šlo v bistvu za dogovor, je bila predvidena za kršilce zaporna kazen (do štirinajst dni).

Prav tako so bila prepovedana vsa zborovanja med zasedanjem državnega ali deželnega zbora, in sicer v kraju zasedanja ter v polmeru petih milj. Torej v kraju samem in v vseh krajih, ki so bili v krogu oziroma približno do 38 km oddaljeni od središča dogajanja.² Pobudniki in udeleženci tovrstnega zborovanja so bili kaznovani z zaporom do enega leta ali denarno kaznijo do tisoč gld. k. v.

Če je oblast ugotovila, da bi lahko prišlo do kršitve javnega reda in miru, je zborovanje prepovedala; vsaka kršitev je bila obravnavana kot policijski prekršek.

Prestopke in prekrške so obravnavali sodišča, sodniška služba ali pooblaščen oblast.

Če denarne kazni niso bile izterljive, so jih spremenili v zaporne – za vsakih pet gld. neizterljive denarne kazni je bil predviden dan zavora.

Denar, pridobljen s plačanimi in izterjanimi kaznimi, ki so bile predmet tega zakona, se je stekal v občinsko blagajno in je bil namenjen za podporo revežem.³

² Avstrijska milja (poštna) je znašala 7 km, 586 m; Carl Frommes, Allgemeiner Maass- und Gewichts- Kalender 1874_1876, str. 2, Dunaj, 1874.

³ Cesarski patent št. 171, 17. marec 1849, Reichs- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (v nadaljevanju: RGB), Dunaj, 1850.

Obravnani patent je v bistvu globlje segal le v organizacijo političnih društev in se v ustanavljanje in delovanje društev v današnjem pomenu besede ni veliko vtikal – lahko bi rekli, da sta bili ustanavljanje in delovanje tovrstnih društev popolnoma svobodni in je bila edina pomembnejša omejitev le, da se niso smela ukvarjati s politikom ter so morala biti moralno neoporečna.

Društev, ustanovljenih na pridobitni podlagi, se je ta patent nekoliko izognil; podrobno jih je obravnaval cesarski patent iz leta 1852, ki je urejal predvsem ustanavljanje in delovanje društev, povezanih z javnimi interesi.

Prav tako patent ni zadeval finančne strani delovanja društev, prostovoljnega prenehanja delovanja in prostovoljnega razpusta društva.

Najbolj žgoč problem so bile dnevne politike prebujajoče nacionalne zavesti in kot posledica povečan strah pred nemiri ter neredi, ki bi jih lahko sprožila nenadzorovana druženja in zborovanja s političnim značajem.

Cesarski patent o ustanavljanju in delovanju društev, 26. 11. 1852

Ustanavljanje in delovanje društev je prešlo s patentom iz leta 1852 v celoti pod nadzor države. Vsa društva so za ustanovitev in delovanje potrebovala oblastno dovoljenje. Že delujoča društva, ki so bila ustanovljena na osnovi starejših predpisov, so morala v treh mesecih od razglasitve patenta prositi za posebno dovoljenje za delovanje. Če tega niso storila, jih je pristojna politična oblast razpustila.

Prošnjo za ustanovitev društva so organizatorji vložili pri pristojni deželni oblasti in je bila lahko oblikovana kot:

- vloga za ustanovitev društva ali
- kot vloga za izdajo pooblastila za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva.

Prošnja za ustanovitev društva je morala vsebovati podatke o načinu ustanovitve in poslovanja ter imeti priložen statut ter preostale predpisane dokumente, povezane s predvidenim društvenim delovanjem (družbene pogodbe ipd.).

V ustanovnem društvenem aktu (statutu, pogodbi ...) so bili zapisani ti podatki o:

- namenu društva in sredstvih, potrebnih za doseg tega namena ter porazdelitev stroškov. Pri društvih, ki bi poleg posojil, potrebnih za svoje delovanje, najela še druga posojila, je moralo biti navedeno kdaj, zakaj in kdo je posojilo odobril,
- načinu ustanovitve in morebitnih reorganizacijah,
- načinu poslovanja – osnovne poteze,
- pravicah in dolžnostih članov,
- sprejemanju pravno veljavnih sklepov in reševanju sporov, nastalih zaradi razmer v društvu,
- članu, ki bo zastopal društvo navzven,

- trajanju društva, pri društvih s časovno omejenostjo delovanja,
- postopkih pri razpustu ali ukinitvi društva.

Društva s časovno omejenim delovanjem, ki so bila ustanovljena za določeno dejavnost, ki bo potekala omejen čas (npr. zidavo), so morala poleg omenjenih podatkov navesti še, kdaj se bodo dela začela, kako bodo potekala in kdaj se bodo končala.

Društva, katerih dejavnost je bila vezana na posebne zakonske predpise, kot na primer cestna, železniška, rudarska, hranilniška ..., so morala v ustanovitvenih aktih poleg društvenih predpisov upoštevati še vse druge veljavne predpise, povezane z osnovno dejavnostjo društva.

Oblast je morala pri izdaji dovoljenja za ustanovitev društva označiti pogoje, na podlagi katerih je bilo društvo lahko ustanovljeno.

Dovoljenje je oblast lahko tudi preklicala, če je ugotovila, da predlagalec in načrt društva nista usklajena s predpisi.

Dovoljenje za ustanovitev društva je oblast izdala:

- če je bil namen društva dovoljen in je bil po zakonu lahko predmet delovanja,
- če so bili prosilci osebno in v skladu z namenom društva tudi premoženjsko sposobni izpeljati pri ustanovitvi zastavljene naloge,
- če ni obstajal niti najmanjši sum, da bi opravljalo društvo kake prepovedane posle, dejanja ali imelo take namene,
- če se je načrt društva ujemal z zakonskimi določili in je bil javno sprejemljiv.

Dovoljenje za delovanje društva je bilo samo koncesija (dovoljenje za delovanje oziroma opravljanje določene dejavnosti), to pa pomeni, da država ni jamčila, da so sredstva, ki jih je predvidelo društvo za doseg namena, primerna ali da bo podjetje prinašalo načrtovani dobiček.

Dovoljenje za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva so si morali ustanovitelji pridobiti:

- če je bila ustanovitev predvidena na osnovi javnih vabil ali obvestil, s katerimi je ustanovitelj želel pridobiti člane. Pri društvih, ki so jih ustanavljali na podlagi javnih vabil in zasebnega podpisovanja, je bil poudarek na tem, da je bilo že v vabilu in osnutku programa določeno, kdo bo zastopal interese društva do njegove dokončne ustanovitve in kdo bo prevzel odgovornost za priprave. Vsak prijavljen član je moral biti že ob podpisu pristopnice seznanjen s programom delovanja in statutom društva v ustanavljanju, da je po ustanovitvi lahko deloval v skladu z namenom društva;
- če je bila ustanovitev povezana s predpripravami in je zahtevala soglasje tretjih oseb ali posredovanje javnih oblasti – kot npr.: merjenja, ravnanja, niveliranja, (merjenja višinskih razlik) ipd.;

- če so ustanovitelji predvidevali, da društvo ne bo začelo takoj delovati.

Prošnji za tovrstno dovoljenje je bilo potrebno priložiti načrt priprav in osnutek statuta v osnovnih – bistvenih potezah.

Oblast je morala pri izdaji dovoljenja za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva označiti pogoje za izpeljavo ustanovitve. Izdano dovoljenje je oblast lahko preklicala, če se vlagatelj in načrt organizacije nista ujemala s pogoji, ki jih je za ustanovitev društva predvideval obravnavani patent v štirinajstem členu.

Dovoljenje za izvedbo priprav samo po sebi nikakor ni predstavljalo tudi dovoljenja za ustanovitev načrtovanega društva.

Za potrditev sprememb društvenih predpisov – pravil o delovanju in statuta je veljal enak postopek kot pri ustanovitvi.

Posebno dovoljenje državne uprave je bilo potrebno za ustanovitev društev, v katera so se po statutarnih določilih poleg ustanovnih članov lahko včlanili vsi, ki so izpolnjevali predpisane pogoje in so se bili pripravljani podrediti društvenim pravilom, ne glede na to, ali je bilo število društvenih članov vnaprej določeno ali ne, in društev, ki so jih ustanovili za te javne in splošno koristne namene:

- razvoj znanosti in umetnosti,
- spodbujanje in oživljanje kmetijstva, gozdarstva in rudarstva,
- razvoj obrti, trgovine in drugih gospodarskih panog,
- vzdrževanje ustreznih prometnih zvez med dvema ali več kraji, po kopnem in po vodi,
- parno plovbo,
- graditev in vzdrževanje železnic, mostov, kopenskih in vodnih poti,
- rudarska podjetja,
- naselitve (kolonizacijo),
- posojilnice,
- zavarovalnice,
- splošne oskrbovalnice in rentne ustanove,
- hranilnice,
- zastavljalnice,
- ustanavljanje podružnic navedenih društev; ustanovljene so bile lahko le z dovoljenjem matičnega društva.

Prepovedano je bilo ustanavljanje vsakršnega društva, ki bi s svojim delovanjem posegalo v zakonodajo in javno upravo.

Večina zgoraj navedenih društev je bila v vladarjevi domeni – vladar je izdajal dovoljenja za ustanovitev in delovanje teh društev: za razvoj znanosti in umetnosti, spodbujanje kmetijstva, gospodarstva, obrti in trgovine, za posojilnice, splošne oskrbovalnice in rentne ustanove ter za ustanovitev družb za paroplovbo, železnico in kolonizacije ter vseh tistih družb, pri katerih je šlo za kakšno posebno olajšavo ali odmike od splošno veljavnih predpisov. V vladarjevi domeni sta bila tudi ustanavljanje podružnic in

razširitev delovanja omenjenih društev.

Ministrstvo za notranje zadeve je izdajalo dovoljenja za ustanavljanje in delovanje društev za vzdrževanje prometnih zvez po kopnem in po vodi – vzdrževanje prometa in prometnih poti (razen železniških, cestnih in paroplovnih podjetij), hranilnic in zastavljalníc, za rudarska podjetja v skladu z rudarskimi predpisi ter vsa tista društva, katerih sklad so v celoti ali delno predstavljale delnice in kadar je društveno delovanje krajevno posegalo čez mejo matične dežele in je v bistvu zajemalo območje dveh ali več dežel.

Ministrstvo za notranje zadeve se je moralo pri vseh društvih, katerih načrtovano delovanje naj bi posegalo na področja, ki so jih pokrivala druga ministrstva, s temi ministristvi posvetovati in doseči soglasje. Končna odločitev o ustanovitvi je morala biti usklajena tudi s policijsko oblastjo. V spornih zadevah je odločal vladar.

Posebna določila, ki so veljala za vsa delniška društva, so bila:

- iz delovnega načrta je moralo biti jasno vidno, kdaj in kje bodo sprejemali vplačila. Brez posebnega dovoljenja vnaprejšnjih vplačil niso smeli niti sprejemati niti zahtevati;
- brez posebnega dovoljenja tudi niso smeli izdajati začasnih potrdil, ki bi bila namenjena trgovanju, in ne potrdil za prostovoljne prispevke;
- predložena začasna potrdila in delniške listine se niso smeli glasiti na "*prinašalca*"; vedno je morala biti navedena stvarna oseba. Listine so morale biti sestavljene tako, da je bila izključena vsaka možnost zlorabe (lažno pričevanje, igre za dobiček);
- na izdanem potrdilu – kupoprodajni pogodbi je moral biti naveden dejanski znesek že vplačanih sredstev, da je imela listina pravnomočno veljavo. Kadar so ugotovili, da so bili poslji sklenjeni na osnovi pogodbe, v kateri ni bil naveden dejanski znesek že vplačanih sredstev, je kupoprodajni znesek pripadel ubožnemu skladu v kraju, v katerem je bil posel sklenjen. Če je bilo ob tem še mogoče sumiti, da gre pri navedenem trgovanju za goljufijo, je zadevo obravnavalo kazensko sodišče;
- izrecno je bilo določeno, da mora delničar, ki je prvo vplačilo izpeljal in nato začasno potrdilo prodal, plačevati družbi zapadle deleže toliko časa, dokler ni bilo začasno potrdilo prepisano na novega lastnika in ga je družba rešila obveznosti, na osnovi sklepa društva oziroma sklepa pooblaščenega odbora;
- pogodbe in statuti so morali imeti jasna določila, ki so delničarjem omogočala nesporno glasovanje;
- poleg vodstva društva so bili lahko imenovani tudi posebni odbori, sestavljeni iz društvenih članov, ki so delovali v skladu s statutarnimi določili;

- društva, ki so bila javno pomembnejša in splošno koristne ustanove, so morala oblikovati poleg vodstvenega organa še poseben odbor, ki je bil zadolžen za periodično objavljanje rezultatov poslovanja oziroma gospodarjenja;
- dolžnost delniških družb je bila, da vsako leto skličejo zbor delničarjev (lastnikov delnic) in jim podajo obširno poročilo o poslovanju podjetja ter obračun gospodarjenja (delovno poročilo, zaključni račun). Zbore delničarjev so lahko sklicali enkrat (ob koncu leta) ali večkrat na leto (po obračunskih obdobjih).

Za vsa druga društva, ki niso bila v tem patentu izrecno omenjena, je dovoljenje za ustanovitev in delovanje izdala deželna politična oblast (deželno glavarstvo) dežele, v kateri naj bi društvo ustanovili – glede na delovno območje, ki ga je imel deželni glavar.

Če je bilo predvideno, da bo delovanje društva kakorkoli posegalo prek meja matične dežele – torej na območje drugih dežel, je morala matična politična deželna oblast pridobiti soglasje tudi teh deželnih oblasti; če ga ni dobila, je morala prositi za mnenje višjo oblast.

Prenehanje delovanja društva je bilo lahko prostovoljno na osnovi sklepa društva pri družtvih z neomejenim časom delovanja ali z zakonom določeno pri družtvih, ustanovljenih z določenim, časovno omejenim namenom, ali prisilno, na osnovi oblastne odločbe.

Za prostovoljni razpust društva so veljala splošna določila državnih predpisov in v statutu navedene določbe.

Društva, ki so imela javen, splošno koristen namen in niso bila omejena na določen čas, po katerem bi samodejno prenehala delovati, so morala o načrtovanem prenehanju delovanja obvestiti tisto oblast, ki je izdala dovoljenje za ustanovitev.

Politične oblasti so bile dolžne razpustiti društvo, prekiniti zborovanje ali preprečiti priprave za ustanovitev:

- če je društvo delovalo brez predpisanega dovoljenja – je bilo ustanovljeno brez dovoljenja ali mu je bilo dovoljenje odvzeto;
- če društvo ni delovalo v skladu s predpisi ali je v bistvenih zadevah kršilo dobljena dovoljenja – društvena pravila in oblastna dovoljenja, ki jih je dobilo ob ustanovitvi ali po njej;
- če so nastale določene okoliščine zaradi katerih (po zakonu ali zaradi javnega interesa) je postalo delovanje društva sporno.

Odločitev o razpustu društva je sprejela politična deželna oblast popolnoma samostojno za vsa društva, razen za društva, ki so bila ustanovljena za spodbujanje razvoja kmetijstva, gozdarstva, rudarstva, obrti in trgovine, za društva za vzdrževanje prometnih zvez po kopnem in vodi ter društva za graditev in vzdrževanje železnic, mostov ter kopnih in vodnih poti. Pri odločitvi o

ukinitvi navedenih društev in družb sta morala sodelovati pravosodna svetovalca.

V odločbi o ukinitvi je politična deželna oblast določila zakonsko primerno ravnanje z društvenim premoženjem.

Kolikor se društvo z odločbo o ukinitvi ni strinjalo, se je lahko pritožilo na ministrstvo za notranje zadeve; pritožba ni odložila izvršitve odločbe.

Vsa društva (brez izjeme) so sodila pod nadzor države – ta je imela pravico nadzirati poslovanje in izpolnjevanje predpisov.⁴

Obravnavani (drugi) patent je veljal petnajst let, ko je zaradi hitrega razvoja družbe nastala potreba po novih predpisih.

Dejavnosti splošnega družbenega in gospodarskega pomena (kmetijstvo, obrt, rudarstvo, promet in zveze, bančništvo, zavarovalništvo ...) so se tako hitro razvijale, da so presegle okvir društvenih organizacij in družb. Na osnovi tega je nastala tudi ostrejša delitev med profitnimi (dobičkonosnimi, pridobitnimi) in neprofitnimi (nepridobitnimi) društvi.

Splošni društveni zakon, 15. 11. 1867

Za ustanavljanje in delovanje nepridobitnih društev je bil leta 1867 na osnovi 12. člena avstrijskega državnega zakona o splošnih pravicah državljanov sprejet splošni zakon o družtvih, ki je pomenil prelomnico v širini delovanja društev – društva, ustanovljena na pridobitništvu ter organizacije za uresničevanje pomembnih gospodarskih dejavnosti, so bila izključena iz splošnega društvenega zakona. Njihovo delovanje so urejali posebni predpisi, ki so pri pridobitnih in delniških družtvih omejevali število članov in omogočali poseben policijski nadzor.

Javne interese je država zavarovala tako, da so vsa društva za ustanavljanje in delovanje ter organizacijo zborovanj ali shodov potrebovala dovoljenje oblasti; tega niso dobila, če je oblast menila, da nameravajo dejanje ni v skladu s predpisi ali predstavlja nevarnost za javni red in mir.

Iz splošnega društvenega zakona so bila izvzeta vsa dobičkonosna društva in družbe, vsa bančna, kreditna, zavarovalna, hranilna in zastavljalna društva, verski redi in občestva, bratske skladnice in podporna društva, ustanovljena na podlagi obrtnih predpisov ter rudarska društva in rudarske skladnice, ustanovljene na osnovi rudarskih predpisov.

Ustanavljanje nepridobitnih društev – zakonska osnova

Ustanovitelji oziroma organizatorji so morali

⁴ Cesarski patent št. 495, 26. november 1852; Obči deželni zakonik in vladni list za vojvodino Štajersko (v nadaljevanju: LGB), LI/1852.

pred ustanovitvijo društva o nameravanem delanju pisno obvestiti deželno politično oblast (deželno glavarstvo) in predložiti pet izvodov pravil delovanja oziroma statotov, iz katerih so bili vidni:

- namen društva in sredstva, s katerimi bo ta namen dosežen ter način pridobivanja teh sredstev,
- kraj delovanja,
- pravice in dolžnosti članov,
- način delovanja društva,
- kdo bo društvo vodil in kdo ga bo zastopal navzven,
- kakšni postopki so predvideni, da bo zagotovljena veljavnost sklepov, izdatkov in razglasov,
- kako bo društvo urejalo nesoglasja in spore med člani,
- kakšen bo postopek ob morebitni ukinitvi društva.

Če je pristojna deželna oblast ugotovila, da bi bilo predlagano društvo lahko državi nevarno ali da ni ustanovljeno v skladu z veljavnimi predpisi, ni dovolila ustanovitve. Rok za izdajo prepovedi, ki je morala biti utemeljena z navedbo razlogov za prepoved, je bil štiri tedne po vložitvi prijave. Ustanovitelji društva so se na prepoved lahko pritožili v šestdesetih dneh po prejetju prepovedi na ministrstvo za notranje zadeve.

Če ustanovitev društva ni bila prepovedana ali je oblast morebitno prepoved preklicala, so organizatorji lahko sklicali ustanovni zbor in ustanovili društvo.

Na željo društva je deželno glavarstvo izdalo potrdilo o pravnem obstoju, ki ga je društvo uporabljalo v pravnem in upravnem postopku.

Podoben postopek kot pri ustanavljanju društva je bil potreben tudi pri načrtovanih spremembah delovanja in organizacije že obstoječega društva ter ustanavljanju podružnic in zvez, če so bile zakonsko sprejemljive.

Ustanavljanje društev, podružnic in zvez, katerih delovanje je segalo na ozemlje dveh ali več dežel, je obravnavalo ministrstvo za notranje zadeve.

Tri dni po ustanovitvi je moralo društvo sporočiti posebni cesarski gosposki za varnost oziroma okrajni politični gosposki, če v kraju ustanovitve prvoimenovane ni bilo, osebne podatke o društvenih članih (društvenikih) in članu (članih), ki so ga pooblastili, da bo zastopal društvo navzven.

Enak postopek je bil predpisan tudi za ustanovitev morebitnih podružnic; te so morale imeti poleg navedenega še soglasje matičnega društva.

Poročila in razglase, ki so jih razdeljevali v društvu med člane, so morali poslati gosposki v treh izvodih.

Poleg tega je morala biti navedena gosposka obveščena tudi o vseh društvenih zborih najmanj štiriindvajset ur pred začetkom prireditve z

navedbo kraja in časa zborovanja ter morebitne javnosti, kajti društveni zbori so bili lahko tudi javni, vendar so smeli v razpravi sodelovati samo člani društva in povabljeni gostje.

Za zakonitost zbora je odgovarjal predsednik; ta je moral preprečiti neredne in dostop oboroženim osebam ter prekiniti razpravo, če so začeli obravnavati zakonsko nedopustno temo. Predsednik je lahko opozoril moteče osebe, prekinil sporno razpravo in v skrajnem primeru razpustil zborovanje.

Oblast (cesarska gosposka za varnost ali okrajna politična gosposka, v posebnih primerih pa deželno glavarstvo) je, če je menila, da je potrebno, poslala na zborovanje svojega zastopnika; ta je lahko zahteval pojasnila o govornikih in razpravljavcih ter pisanje zapisnika o obravnavanih zadevah in sprejetih sklepih.

Če je oblastni pooblaščenec ugotovil, da zbor ne poteka po statutarjih in zakonskih določilih ali da razpravljavci segajo na področje zakonodajne in upravne oblasti, da so kršeni kazenski zakoni, je zborovanje prekinil, in udeleženci so morali nemudoma zapustiti prizorišče dogajanja ter se raziti, kajti v nasprotnem primeru je lahko oblast zborovanje razpustila tudi s silo.

Zapisniki društvenih zborov so morali biti vladnim organom vedno na voljo.

Peticije in prošnje društva je smelo prinašati oziroma izročati največ deset oseb.

Društvo, ki je (s sklepi ali kakorkoli drugače) seglo na področje upravne ali izvršilne oblasti ali kršilo kazenske predpise, ki je preseglo svoja pooblastila ali segalo na področja, ki niso bila predmet društvenih aktov, oziroma ni več delovalo v skladu z namenom, je deželno glavarstvo razpustilo.

O razpustu krajevno obširnejših društev, ki so s svojim delovanjem (lahko tudi preko podružnic ali zvez) segala prek deželnih meja, je odločalo ministrstvo za notranje zadeve.

Nižje oblasti niso imele pravice ukiniti ali razpustiti društva. Če je nižja oblast ugotovila omenjene nepravilnosti, je lahko razpustila zborovanje in začasno prepovedala društvene dejavnosti ter svojo odločitev z ustrežno utemeljitvijo poslala pristojni gosposki, ta pa je o zadevi razsodila. Društvo je moralo mirovati do odločitve pristojne oblasti.

Oblast, ki je izdala odločbo o ukinitvi društva, je določila, kako bo društveno premoženje razdeljeno in poskrbela, da je bilo obvestilo o razpustu društva objavljeno v uradnem listu.

Če je društvo prenehalo delovati prostovoljno oziroma na osnovi sklepa ustreznega društvenega organa, je bilo predsedstvo društva zadolženo, da o tem obvesti deželno glavarstvo in objavi obvestilo o razpustitvi v uradnem listu.

Za ustanavljanje političnih društev so (poleg zgoraj navedenih) veljala še ta določila:

- predstojništvo društva (predsedstvo) je mo-

- ralo imeti najmanj pet in največ deset članov,
- društvo je moralo redno sporočati spremembe v članstvu in letno poročati o stanju članstva,
- v politično društvo je bilo prepovedano sprejemati ženske, mladoletne osebe in tujce,
- politična društva se niso smela povezovati z drugimi društvi in niso smela ustanavljati podružnic,
- prepovedano je bilo vsakršno sodelovanje z drugimi društvi – tako osebno kot tudi pisno,
- nihče ni smel biti član dveh političnih društev,
- prepovedano je bilo nošenje oznak političnih društev,
- če je nepolitično društvo želelo razširiti delovanje na politično področje, se je moralo podrediti predpisom, ki so veljali za politična društva.

O tem, ali je društvo politično ali ne, je odločalo deželno glavarstvo, če je društvo s svojim delovanjem segalo čez deželne meje, pa ministrstvo za notranje zadeve.

Kršitve določil tega zakona so obravnavala sodišča, ta so lahko, glede na težo prekrška izrekla zaporno kazen v trajanju do šest tednov ali denarno kazen v višini do dvesto gld.

Primerjalno so bile kazni veliko nižje, kot jih je predvideval patent Franca Jožefa I. št. 171 iz leta 1849.

Ob morebitni vojni in izrednih razmerah je zakon predvideval omejitev pravic, ki so izhajale iz splošnega društvenega zakona.⁵

Zakon o shodih, 15. 11. 1867

Hkrati s splošnim zakonom o društvih je izšel tudi zakon o shodih. Tudi shodi so bili pod nadzorom države – oblasti, ki so nadzirale zakonitost shodov, obhodov in sprevodov so bile:

- cesarska gosposka za varnost, če je bila v kraju,
- politično deželno glavarstvo v kraju, v katerem je imelo sedež, če tam ni bilo cesarske gosposke za varnost,
- okrajna politična gosposka v vseh drugih krajih,
- v nujnih primerih, ko sta bila ogrožena javni red in varnost, je lahko ukrepala gosposka, zadolžena za javni red in mir, in shod prepovedala ali razpustila. O svojem postopku je bila dolžna poročati pristojni (kateri od navedenih) oblasti.

Shodi so bili lahko zaprti za javnost, omejeni na člane društva in povabljeni goste ali javni.

O shodih, ki niso bili omejeni samo na člane in povabljeni goste, je morala biti obveščena pristojna gosposka najmanj tri dni pred napovedanim shodom, in sicer o času, kraju in na-

menu shoda, če je šlo za obhod pa še o tem, kje bodo hodili. Gosposka je izdala potrdilo o prejeti prijavi. Za javne obhode in shode na prostem je gosposka izdala dovoljenje. Če gosposka iz kakršnegakoli razloga shoda ali obhoda ni dovolila, je morala svojo odločitev utemeljiti pisno. Organizatorji so se na prepoved lahko pritožili na deželno glavarstvo v osmih dneh po prejemu sklepa, če je prepoved izdala katera od nižjih oblasti, in na ministrstvo za notranje zadeve, če jo je izdalo deželno glavarstvo.

Gosposka je lahko na javne shode poslala enega ali več zastopnikov; ti so imeli pravico zahtevati podatke o govornikih in razpravljalcih ter shod razpustiti, če so ugotovili kršitev zakonskih predpisov.

Udeleženci shoda ali obhoda so morali takoj po odločitvi o razpustu zapustiti mesto dogajanja in se raziti, v nasprotnem primeru so jih lahko razgnali s silo.

Za zakonitost ter red in varnost javnega shoda je skrbel predsednik s pomočjo redarjev, ti pa niso smeli biti tujci.

Določila tega zakona niso veljala za zборе volivcev, če so bili sklicani v času volitev in v zaprtih prostorih, javne veselice, svatovske sprevode, procesije, božjepotna romanja ter za običajne shode in sprevode ter pogrebe. Gosposka je shod prepovedala, če je ugotovila, da ni v skladu s kazenskim zakonom in predstavlja možno nevarnost za javni red ter varnost.

V kraju, v katerem je zasedal državni ali kateri od deželnih zborov, med zasedanjem ni bilo dovoljeno sklicevati shodov in obhodov; enako je veljalo za vse kraje, ki so bili oddaljeni do pet milj⁶ (približno 38 km) od kraja zasedanja.

Kazni, ki jih je zakon predvideval za kršilce, so bile zaporne – do šest tednov zaporja in denarne – do dvesto gld. globe.

V izrednih in vojnih razmerah je lahko vlada omejila pravice državljanov, ki so jih imeli na osnovi tega zakona.⁷

Ustanavljanje pridobitnih društev – zakonska osnova

Ustanavljanje in delovanje pridobitnih društev je po sprejetju splošnega društvenega zakona še vedno urejal poleg predpisov, povezanih z osnovno dejavnostjo, cesarski (društveni) patent iz leta 1852.

Posebni predpisi za tovrstna društva so bili sprejeti:

⁵ Splošni društveni zakon št. 102, Postava od 15. novembra 1867 o pravici združevati se (napravljati društva), RGB LVIII/134, 1867.

⁶ Avstrijska milja = 7 km 586 m; Carl Frommes Allgemeiner Mass- und Gewichts-Kalender 1874-1876, Ausführliche Umwandlungs-Tabellen sämtlicher in Oesterreich-Ungarn gebräuchlichen alten und neuen Masse und Gewichte, Dunaj 1874.

⁷ Zakon o shodih št. 103; Postava od 15. novembra 1867 o pravicah shajati se (napravljati shode), RGB LVIII/135, 1867.

- 9. aprila leta 1873, zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah;
- 18. avgusta leta 1880, odredba ministrstva za notranje zadeve, za trgovino in za finance, ki je urejala izdajo dovoljenj za delovanje zavarovalnih ustanov in državni nadzor nad njimi;
- 28. decembra leta 1887, zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev;
- 30. marca leta 1888, zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev ob morebitni bolezni (člen 11 – odstavek 6 obravnava bolniške blagajne, ustanovljene po veljavnih društvenih predpisih – društvene bolniške blagajne);
- 16. julija leta 1892, zakon o registriranih bolniških blagajnah in
- 5. marca leta 1896, odredba ministrstev za notranje zadeve in za pravosodje ter trgovskega in finančnega ministrstva o ustanavljanju, organizaciji in poslovanju zavarovalnic.

Zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah, 9. 4. 1873

Določila tega zakona so veljala za društva z neomejenim številom članov, katerih namen je bil pridobivanje dobička in pospeševanje gospodarstva svojih članov na osnovi skupnega gospodarjenja in dajanja posojil.

V to skupino so šteli te organizacije in društva:

- posojilnice in posojilna društva (Vorschuss- und Creditvereine),
- surovinska in skladiščna društva (Rohstoff- und Magazinvereine),
- produktivne zadruga (Produktivgenossenschaften),
- konzumna, nabavno-prodajna društva (Consumvereine),
- stanovanjske zadruga, stavbna društva (Wohnungsgenossenschaften) ...

Pridobitna in gospodarska društva so lahko ustanavljali z omejeno ali z neomejeno zavezo; to pomeni, da so bili v društvih z neomejeno zavezo člani vezani na društvo s svojim celotnim premoženjem, v društvih z omejeno zavezo pa samo z določeno, vnaprej dogovorjeno vsoto.

Za ustanovitev tovrstnega društva je bilo potrebno:

- ustanoviti (vpeljati) firmo društva,
- sprejeti statut društva, pogodbo ali pravila delovanja v pisni obliki,
- vpisati statut oziroma pogodbo v društveni vpisnik in
- poskrbeti za pisne pristopne izjave članov.

Društveno podjetje, ki je bilo označeno kot vpisana zadruga ("*registrierte Genossenschaft*") z omejeno ali neomejeno zavezo, je moralo delovati v skladu z namenom društva.

Imena članov ali drugih oseb niso smela biti v imenu podjetja. Ime vsakega na novo usta-

novljenega podjetja se je moralo jasno ločiti od že delujočih podjetij – vpisanih družb v istem kraju oziroma občini.

Statut (pravilnik, pogodba) vpisane zadruga je vseboval te podatke:

- ime podjetja in sedež društva,
  - predmet delovanja podjetja,
  - čas trajanja društva, če je bilo ustanovljeno za določen čas,
  - pogoje za včlanitev in določila, ki jih je bilo potrebno upoštevati ob morebitnem izstopu, izključitvi ali smrti člana,
  - višino opravičnih deležev posameznih članov in gospodarjenje z njimi,
  - navodila za izdelavo obračuna (bilance),
  - določila za razdelitev dobička med člane,
  - način pokritja izgube,
  - določila glede izvedbe volitev in sestave predsedstva ter način predstavljanja članov predsedstva, namestnikov in društvenih uradnikov,
  - način sklicevanja zborov zadružnikov (članov),
  - pogoje za pridobitev volilne pravice in način izvajanja le te,
  - navedbo zadev, o katerih niso mogli odločati preprosto na osnovi glasovanja večine navzočih, ker je bila za sprejetje potrebna absolutna večina glasov ali je bil predpisan drugačen način odločanja,
  - način objavljanja sprejetih naznanil,
  - določilo o omejeni oziroma neomejeni zavezi članov in višini omejitve pri omejeni zavezi,
  - imena članov prvega predsedstva in tistih oseb, ki so bile zadolžene za vpis v vpisnik.
- Iz pogodbe, vpisane v društveni vpisnik, so morali objaviti izvleček s temi podatki:
- datum pogodbe,
  - ime podjetja in sedež društva,
  - predmet poslovanja podjetja,
  - čas delovanja pri društvih z omejenim časom delovanja,
  - podatke o članih predsedstva – ime in naslov stalnega prebivališča,
  - način objavljanja naznanil,
  - vezanost članov in pri omejenem jamstvu tudi višino jamstvenega zneska.

Društvo, ki je dobilo pravno veljavo, je lahko začelo delovati šele po vpisu v društveni vpisnik, tega so vodili pri trgovinskem sodišču ali vsakem sodišču, ki je bilo zadolženo za izvajanje sodne oblasti v trgovinskih zadevah, in je delovalo v okolišju, v katerem so ustanovili tovrstno pridobitno ali gospodarsko društvo (družbo).

Za kršitev navedenih določil je bila predvidena denarna kazen v višini od deset do tristo gld., ki je ni bilo možno spremeniti v zaporno, kajti obravnavana društva so bila organizirana na osnovi dobička. Izterjane denarne zneske so nalagali v sklad za podporo revežev v tistem kraju, v katerem je imelo sedež sodišče, ki je

vodilo vpisnik gospodarskih društev.

Pridobitna in gospodarska društva so imela te organe:

- predsedstvo (predstojništvo),
- nadzorni svet (nadzorni odbor) in
- generalno skupščino (občni zbor).

Predsedstvo so izvolili člani društva iz svojih vrst in je lahko imelo enega ali več članov, ki so pravno in upravno zastopali društvo. Za svoje delo so lahko prejeli plačo.

Vse člane predsedstva so morali vpisati v društveni imenik, v katerem so imeli shranjene tudi njihove podpise. Člani društvenega predsedstva so se prišli podpisati na sodišče osebno ali pa so poslali overovljen podpis.

Člani predsedstva so skrbeli za opravljanje s statutom predpisanih nalog in brezhibno vodenje društvenih knjig; bili so osebno in solidarno odgovorni za škodo, ki bi nastala zaradi neizpolnjevanja nalog, malomarnega opravljanja dolžnosti, prekoračitve pooblastil ali kršitve zakonov in društvenih predpisov.

Nadzor nad celotnim delovanjem društva (pregledovanje finančnega poslovanja, obračunov in zaključnih računov ter predlogov za deitev dobička) je imel nadzorni svet; sestavljali so ga izvoljeni člani društva, ti pa niso smeli biti hkrati člani društvenega predsedstva. Nadzorni svet je lahko začasno po svoji presoji odredil izvajanje določenih opravil ali določena opravila prekinil. Ta odredba je ostala v veljavi do zasedanja občnega zbora; ta pa je nato razpravljal o njej.

Člani nadzornega sveta so bili odgovorni za škodo, ki je nastala zaradi neizpolnjevanja ali malomarnega izpolnjevanja obveznosti.

Najvišji organ društva je bil občni zbor ali generalna skupščina; če ni bilo drugače določeno, jo je na podlagi statuta sklicalo predsedstvo. Skupščino so sklicali glede na društvene potrebe ali utemeljeno zahtevo najmanj desetine društvenih članov; veljavne so bile samo pisne vloge s podpisi predlagateljev. O sklicu skupščine so obvestili člane na način določen s statutom.

Skupščina je bila sklepčna, če je bila navzoča najmanj desetina vseh članov. Sklepe so sprejemali z glasovanjem. Za sprejetje sklepa je bila potrebna absolutna večina glasov vseh navzočih. Če se je izkazalo, da je bilo glasovanje izenačeno, je obveljal predlog, za katerega je glasoval predsednik.

Za veljavnost sklepov o spremembi delovanja društva, dopolnitvi ali spremembi statutarnih določil, in sklepa o ukinitvi oziroma prenehanju delovanja društva, je morala glasovati, če v statutu ni bilo drugače določeno, najmanj dvetretjinska večina glasovalcev.

Sklepe generalne skupščine so zapisovali v knjigo zapisnikov; ta je bila na vpogled tako članom kot tudi upravnim organom.

Pridobitno in gospodarsko društvo je lahko prenehalo delovati:

- avtomatično, ko je potekel s statutom ali pogodbo določen čas, če je šlo za društvo z omejenim časom delovanja;
- po statutu – na osnovi sklepa o razdružitvi;
- stečajno – zaradi nekoristnega (brez dobička) poslovanja;
- prisilno – na osnovi sklepa upravne oblasti in kot posledica pravnomočne sodbe.

Podatke o ukinitvi društva so vnesli v društveni vpisnik in z javno objavo (v časopisih) obvestili upnike o prenehanju poslovanja.

Društvo je lahko razpustilo predsedstvo ali pooblaščen likvidatorji. Nepremičnine so prodali na dražbi.

Iz društvenega premoženja so najprej poravnali obveznosti do upnikov, nato pa sorazmerno, glede na vložena sredstva in preostalo denarno vsoto, izplačali opravilne deleže. Če je ostalo še kaj sredstev, so jih razdelili članom v skladu z društvenim določilom o delitvi dobička.

Društveno dokumentacijo je po razpustu društva prevzel v varstvo eden od članov, ali po dogovoru kaka druga oseba. Če se o tem niso mogli sporazumeti, je o hranjenju dokumentacije odločalo trgovinsko sodišče.

Posebna določila zakona so veljala za društva z neomejeno zavezo, pri katerih so bili člani vezani z vsem svojim imetjem za vse društvene obveznosti, kolikor aktivno društveno premoženje ob ukinitvi ali stečaju ni zadostovalo za pokritje obveznosti, in posebna za društva z omejeno zavezo, katerih člani so bili vezani na društvo z določeno vsoto – opravnim deležem in še z vsoto, ki je bila enaka opravnemu deležu, če z društveno pogodbo ni bilo drugače določeno.

Kazenska določila glede kršitve zakona in prikazovanja neresničnih podatkov so predvidevala globo v višini do sto gld. Kadar je društvo z besedo ali dejanjem seglo čez meje s statutom ali pogodbo predpisanega delovanja, so vpletene člane kaznovali z do tristo gld. globe.

Denar, pridobljen na ta način, se je stekal v ubožni sklad kraja, v katerem so vodili društveni vpisnik. Predvidene denarne kazni ni bilo možno prevesti v zaporno.

S sprejetjem zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih, so bila navedena društva izvzeta iz društvenega zakona – torej je zanje prenehal veljati društveni patent iz 26. novembra 1852.

Vsa društva, imenovana v prvem členu zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih, ki so ob sprejetju imenovanega predpisa že delovala in so bila ustanovljena na podlagi patenta iz leta 1852, so morala ustanovne akte in pravila delovanja uskladiti z novim predpisom in vložiti zahtevek za vpis v vpisnik društev.⁸

⁸ Zakon št. 70, sprejet 9. aprila 1873 o pridobitnih in gospodarskih društvih (zadrugah), RGB, XXV, 1873.

Odredba o nastavitvi in vodenju vpisnika gospodarskih in pridobitnih društev, 14. 5. 1873

O nastavitvi in vodenju društvenega vpisnika so ministrstva za pravosodje, za notranje zadeve in za trgovino v soglasju s finančnim ministrstvom 14. maja 1873 sprejela odredbo, s katero so določila način vodenja vpisnika in spremne dokumentacije gospodarskih in pridobitnih društev.

Poleg omenjenega predpisa so še vedno veljala določila nekaterih členov državnega zakona št. 27, sprejetega 9. marca leta 1863, ki so obravnavala notranje poslovanje v zvezi z vodenjem trgovinskega vpisnika.

Predpisani vpisnik so vodili na obrazcu A – vsak vpis je imel po osem stolpcev, ki so vsebovali te podatke:

- številko vloge društvene firme, ki je tekoče sledila preteklemu vpisu, in pod črto številko, pod katero je bil spis odložen;
- datum vpisa v vpisnik;
- ime društva in morebitnih podružnic;
- sedež društva in morebitnih podružnic;
- imena likvidatorjev, če je bilo društvo v postopku ukinitve, in pri društvih, ki so se v celoti ali samo delno ukvarjala s trgovanjem, še imena poslovodij (prokuristov);
- navedbo pravne podlage za delovanje društva: datum društvene pogodbe in morebitnih sprememb, predmet poslovanja, čas delovanja, če je bilo društvo ustanovljeno za določen čas, osnovne podatke (ime, priimek, stalno prebivališče, socialni status) o članih predsedstva, način poslovanja in razglašanja sklepov, podatke o pooblaščenih podpisnikih, podatke o višini opravičnih deležev in morebitni vsoti, če je imelo društvo omejeno zavezo;
- seznam spremljajočih spisov (prilog) in
- opombe z navedbo za delovanje društva pomembnih podatkov, ki niso bili smiselno zajeti v preostalih stolpcih.

Društveno pogodbo in vse društvene akte, ki so bili priloženi vlogi za vpis v vpisnik, so hranili v knjigi prilog; zanjo so veljala enaka zakonska določila kot za vodenje vpisnika. Skupaj z vpisnikom in kazalom je predstavljala zaokroženo dokumentarno enoto.

Za navedeno dokumentacijo je skrbel uradnik. Med uradnimi urami je bila na vpogled vsakomur, ki jo je želel videti.

V vpisnik so pod samostojno številko vpisovali samo matična društva, podružnice pa le, če so bile ustanovljene na področju, ki je sodilo v pristojnost drugega trgovinskega sodišča – v teh primerih so v opombah navedli številko in kraj vpisa matičnega društva. Podružnice, ustanovljene na območju enega trgovinskega sodišča, so vpisovali v vložek matičnega društva.⁹

⁹ Odredba ministrstev za pravosodje, za notranje zadeve in za

Odredba o izdaji dovoljenj za delovanje zavarovalnic in državnem nadzoru nad njimi, 18. 8. 1880

Za ustanavljanje in delovanje zavarovalnic so do osemdesetih let veljala določila društvenega patenta iz leta 1852 in določeni členi trgovinskega zakona iz leta 1862 (17. 12. 1862). Kot dopolnitev k obema predpisoma so ministrstva za notranje zadeve, za pravosodje ter za trgovino in finance 18. avgusta leta 1880 sprejela odredbo, s katero je bilo urejeno izdajanje dovoljenj za delovanje zavarovalnih ustanov in predpisan državni nadzor nad njihovim delovanjem.

S tem predpisom so nameravali zagotoviti izpolnjevanje prevzetih obveznosti in zaščititi interese zavarovancev.

Ustanavljanje in delovanje zavarovalnic na osnovi te odredbe sta bili v celoti pod državnim nadzorom.

Pogoj za začetek delovanja in pokrivanje morebitnih izgub je bilo oblikovanje osnovnega (zagonskega) kapitala – pri delniških družbah delniške glavnice, pri društvih, ustanovljenih na podlagi vzajemnosti, pa ustanovnega fonda s skupnim poroštvom članov.

Odredba je tudi določala najmanjši znesek osnovnega kapitala, ki naj bi omogočal kolikor toliko nemoteno poslovanje; pri mešanih zavarovalnicah, ki so zavarovale več različnih zavarovalnih predmetov – npr.: toča, požar, nesreča, prevoz po kopnem, prevoz po morju ..., naj bi ta znesek znašal najmanj trideset tisoč gld. v gotovini oziroma je bila višina izračunana na podlagi števila zavarovalnih predmetov. Pri življenjskem zavarovanju naj bi znesek osnovnega kapitala znašal najmanj dvajset tisoč gld. v gotovini.

Za zavarovalna društva, ki naj bi delovala na podlagi vzajemnosti, je predpis dopuščal, da je bil znesek osnovnega kapitala določen z dogovorom; odvisen je bil od predmeta poslovanja.

Ustanovitev posebnega fonda (zagonskega kapitala) ni bila predpisana pri društvih, ki so omogočala drugačno zavarovanje, ter pomagala članom z dogovori in prek ustreznih ustanov.

Predpis je natančno opredeljeval odnos znotraj ustanove in določal razmerje med ustanovo in zavarovanci.

Statut kot osnovni dokument ustanove je natančno določal pravice in dolžnosti članov, predpisoval način denarnega poslovanja in zahteval obvezno vsakoletno finančno poročilo z zaključnim računom.

Zavarovalnice kot pridobitna društva so se lahko ukvarjale samo z osnovno in tej sorodno dejavnostjo, ki sta prinašali dobiček.

trgovino v dogovoru s finančnim ministrstvom št. 71, sprejeta 14. maja 1873; glede na državni zakon št. 70 je določala pridobitna in gospodarska društva, način nastavitve in vodenje vpisnika društev, RGB, XXV, 1873.

Po sprejetju obravnavanega predpisa se življenjske zavarovalnice niso smele več ukvarjati z drugimi zavarovanji – torej z zavarovanjem materialnih dobrin (premoženja) za primer poškodbe in uničenja ter zavarovanjem živali za primer bolezni ali pogina.¹⁰

Odredba o ustanavljanju, ureditvi in poslovanju zavarovalnic, 5. 3. 1896

Dopolnitev obravnavanega predpisa je bila objavljena 11. marca leta 1896 z odredbo ministrstev za notranje zadeve ter za pravosodje in za finance št. 31. S sprejetjem tega predpisa je prenehal veljati predpis iz leta 1880.

Obravnavana odredba je za ustanavljanje zavarovalnic še vedno predvidevala državno dovoljenje in upoštevanje določil društvenega patenta z 22. novembra leta 1852 in trgovskega zakona s 17. decembra leta 1862.

Država je izdajala dovoljenja samo za ustanovitev zavarovalnic, ki so bile delniške družbe ali pa društva, ustanovljena na podlagi vzajemnosti.

Osnovo za začetek delovanja in pokritje morebitnih izgub je pri delniških družbah predstavljala delniška glavnica, pri vzajemnih društvih pa ustanovni sklad in načelo vzajemnega poročstva članov. V pogodbi je moralo biti natančno opredeljeno, kdaj in s kakšnimi pogoji se lahko uporablja poročstvo in kako bo pokrita morebitna izguba (dodatna plačila, zniževanje zavarovalnih dajatev, zviševanje premij ...), morala so biti določena načela za ocenitev nastale škode in opredeljen način pokritja odškodninskih zahtevkov glede na zavarovani predmet in ne nazadnje je moralo biti rešeno tudi vprašanje poročstva izločenih članov.

Glede višine osnovne glavnice pri delniških družbah in vzajemnih društvih se obravnavani predpis od pretekega ni razlikoval – pri delniških družbah naj bi znašala glavnica najmanj tristo tisoč gld. v gotovini, kar bi predvidoma zadostovalo za pokritje materialne škode, nastale zaradi toče, požara, nezgode ...

Ustanovni sklad na podlagi vzajemnosti nastalih zavodov pa se je oblikoval glede na razmere in pričakovani obseg opravil; najnižji znesek je bil predpisan le pri življenjskih zavarovalnicah in je znašal dvajset tisoč gld. v gotovini.

Začetek delovanja tovrstnih zavarovalnic je bil vezan na vnaprej določeno (najmanjšo) vsoto zavarovanj; predpisano je bilo najnižje število zavarovalnih pogodb, potrebnih za začetek delovanja.

Statut je moral vsebovati vse podatke, ki so

jih zahtevali 9. člen društvenega patenta št. 253 iz leta 1852 in členi 207 do 249 trgovskega zakona, izdanega leta 1863. Poleg tega so morala društva, ki so nastala na podlagi vzajemnosti, navesti še:

- ime podjetja in sedež društva,
- sestavo in način poslovanja predsedstva,
- način sprejemanja (glasovanja) in razglašanja sklepov ter
- pogoje za sklicanje občnega zbora na zahtevo članov.

V statutu je bilo natančno določeno s kakšno vrsto zavarovanj se bo ustanova ukvarjala, določena sta bila način zavarovalnega poslovanja (posredno, neposredno) ter krajevni obseg z navedbo domačih in morebitnih tujih dežel na območju katerih naj bi zavarovalnica delovala.

Življenjske zavarovalnice so morale v ustanovni akt vnesti tudi cenike premij in postavke, na osnovi katerih so jih preračunavali.

Pravila zavarovalnic, splošne zavarovalne pogoje in cenike premij, pa tudi morebitne spremembe navedenega je potrjevala državna oblast.

Država je bedela nad morebitno ukinitvijo ustanove (stečajnim postopkom) in pokritjem obveznosti ali prenosom le-teh (delno ali v celoti) na drugo zavarovalnico.

Državni nadzor poslovanja zavarovalnic je obsegal predvsem nadzor:

- poslovanja v obliki finančnih poročil in zaključnih računov,
  - izpolnjevanja zakonskih predpisov,
  - stanja zavoda glede na prihodnje obveznosti – to je izvajanja predpisanega nalaganja glavnice in pravičnega preračunavanja rezerve.
- Splošni zavarovalni pogoji so obsegali:
- predmet zavarovanja,
  - način plačila premije,
  - določilo, kdaj in s kakšnimi pogoji se začne poročstvo zavarovalnice,
  - določilo, v katerih primerih zavarovalnica ne jamči za izplačilo odškodnine (neresnični podatki, neizpolnjene obveznosti, sprememba pogodbe ...),
  - določilo o nastanku odškodninskega zahtevka in višini odškodnine,
  - določilo o načinu popolne ali delne razveljavitve zavarovalne pogodbe in obveznostih zavarovalnice glede na vplačano zavarovalnino (izknjiženje – storniranje, odkup polic, premij prosta polica ...),
  - določilo o odškodnini pri škodi, ki bi nastala zaradi požara in
  - določilo o odškodnini ob morebitni bolezni ali poginu domače živali (živine).

Tovrstnim društvom ni bilo potrebno oblikovati ustanovnega sklada, samo če je bilo predvideno drugačno poročstvo; so pa morala sprejeti določila o zavarovalnih primerih in višini prispevkov, ki so jih morali plačevati člani, da je društvo lahko nemoteno delovalo.

¹⁰ Odredba ministrstev za notranje zadeve, za pravosodje, za trgovino in za finance št. 110, sprejeta 18. avgusta 1880, s katero je bilo urejeno izdajanje dovoljenj za delovanje in predpisani državni nadzor za zavarovalne ustanove, RGB, XXXVIII, 1880.

Zavarovalna društva za boleznino in pogrebno so morala oblikovati sklad z višino dveh povprečnih letnih izdatkov v zadnjih petih letih.

Vsakih pet let so morala društva oceniti svoje poslovanje.

Če je bilo iz periodičnih ali letnih obračunov vidno, da je bil dotok sredstev prenizek za pokrivanje prevzetih obveznosti in obstoj rezervnega sklada, je društvo lahko zvišalo premije ali znižalo odškodnine.

Nad delovanjem društva je bedel nadzorni odbor; po potrebi so pregledali poslovanje pooblašteni delavci ministrstva za notranje zadeve.¹¹

Zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev, 28. 12. 1887

Zaradi razvoja gospodarstva kot celote (predvsem industrije) in hitre rasti števila delavcev, katerih edini dohodek je bila mezda, se je postavilo vprašanje socialne varnosti delavca in njegove družine v primeru delovne nezmožnosti (poškodba, bolezen, smrt) zaposlenega hranilca družine.

Do tedaj so v bistvu delovale razne bolniške blagajne in bratske skladnice, ustanovljene na osnovi društvenega patenta iz leta 1852 in obrtnega reda iz leta 1859, ki so svoje delo z določenimi pogoji lahko nadaljevale tudi po sprejetju obeh zavarovalnih zakonov.

Kot prvi je bil 28. decembra leta 1887 sprejet zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev, na osnovi katerega so morali zavarovati delavce v tovarnah, ladjedelnicah, rudnikih in kamnolomih, zaposlene v obrtnem gradbeništvu, poljedelske delavce, gozdne delavce in sploh vse delavce, ki so delali s stroji in napravami, ki jih je poganjala sila vetra, vode, pare, plina, vročega zraka ali elektrike, ter delavce pri napravah, ki so jih vlekle ali poganjale živali.

Kadar je delalo s strojem samo določeno število zaposlenih delavcev, so morali biti obvezno nezgodno zavarovani samo ti delavci.

Obvezno nezgodno zavarovani so morali biti tudi tisti delavci, ki so opravljali dela z navedenimi stroji in pripravami oziroma vsa dela, ki so spadala na področje obveznega nezgodnega zavarovanja, niso pa še bili strokovno usposobljeni in delavci, ki so delali za določen čas ter prejeli nižjo plačo od običajne ali pa plače sploh niso prejeli – torej učenci, praktikanti, prostovoljci ...

Vse dejavnosti, ki so spadale na področje obveznega nezgodnega zavarovanja, so razdelili v nevarnostne razrede glede na nevarnost

nastanka poškodbe – tako je bil srednji razred ocenjen s 100%, višja nevarnost je pogojevala višjo oceno, nižja nižjo.

Pri razporeditvi dejavnosti v določen nevarnostni razred so upoštevali tudi varnostne ukrepe (ali je bilo poskrbljeno za zaščito delavcev ter v kolikšni meri je bilo poskrbljeno) in morebitno verjetnost nastanka poškodbe glede na stroje, ki jih je določeno podjetje uporabljalo.

Usklajevanje nevarnostnih razredov in izračunavanje odstotkov je potekalo vsakih pet let.

Podjetniki, ki so želeli opravljati ali so že opravljali dejavnost, za katero je bilo predpisano obvezno nezgodno zavarovanje delavcev, so morali v štirinajstih dneh prijaviti dejavnost, spremembo obstoječe dejavnosti ali novo dejavnost pristojni zavarovalnici; iz prijave so morali biti razvidni:

- dejavnost podjetja,
- datum ustanovitve,
- število zavarovalnih obveznikov in
- vsota plač zavarovanih oseb.

Delodajalci so morali redno poročati pristojni zavarovalnici o vsaki spremembi poslovanja in števila zaposlenih, oziroma o sploh vsaki odločitvi, ki bi lahko vplivala na zavarovanje.

Glede plačevanja premij je zakon določal, da delodajalec plača 90% izračunanega prispevka, zavarovanec pa 10%. Za redno plačevanje celotne vsote je bil zadolžen delodajalec. Delež je delavcu lahko odtrgal od plače ali pa mu ga vračunal v plačo. Za tiste skupine zavarovancev, ki niso prejeli plače, je celoten znesek zavarovalnega prispevka pokrival delodajalec glede na višino plače, ki je bila običajna za določeno delovno mesto.

Zavarovanje po tem zakonu je zagotavljalo povračilo škode, ki bi bila posledica telesne poškodbe, nastale pri delu, in smrti, ki bi bila posledica tovrstne poškodbe.

Odškodnina za popolno delovno nezmožnost je znašala 60% letne plače za ves čas trajanja delovne nesposobnosti. Če je šlo samo za zmanjšanje delovne sposobnosti, so odškodnino odmerili glede na preostalo zmožnost za delo – najvišja odškodnina v tem primeru je znašala 50% letne plače.

Pri namerno povzročeni poškodbi je zavarovanec izgubil pravico do vsakršne odškodnine.

V primeru smrti zaradi poškodbe je "zavarovanec" (dedič) dobil odškodnino, ki mu je pripadala glede na delovno sposobnost, ki je bila ocenjena kot posledica poškodbe za čas od poškodbe do smrti.

Za umrlega zavarovanca je zavarovalnica pokrila v določenem kraju običajne stroške za pogreb do višine petindvajset gld. in poskrbela za vdovsko rento; ta je znašala 20% letne plače in jo je izplačevala do morebitne možitve vdove oziroma do njene smrti; vdovcu je omenjena renta pripadala, dokler ni bil sposoben zaslužiti

¹¹ Odredba ministrstev za pravosodje, za notranje zadeve, za trgovino in za finance št. 31 z dne 5. marca 1896 o ustanavljanju, ureditvi in poslovanju zavarovalnic, RGB, XII, 1896.

sam oziroma do smrti. Vsakemu posameznemu zakonskemu otroku zavarovanca je pripadala renta do izpolnjenega petnajstega leta starosti, in sicer zakonskemu otroku 15% letne plače – če je ta otrok izgubil še drugega roditelja, mu je zavarovalnica zvišala rento na 20%; nezakonskemu otroku je pripadala renta v višini 10% letne plače. Ne glede na število upravičencev renta v celoti ni smela presežati 50% letne plače umrlega.

Sorodniki, ki jih je preživljal zavarovanec, so bili upravičeni do rente v višini 20% letne plače ne glede na število upravičencev; zavarovalnica jim je rento izplačevala, dokler niso dobili drugih sredstev za preživljanje oziroma do njihove smrti.

Vdovi je zavarovalnica ob ponovni možitvi izplačala odpravnino v višini triletno vdovske rente.

Vdovska renta ni pripadala vdovi (vdovcu), ki se je poročila z zavarovancem po nezgodi; enako ni bila priznana priženjenim otrokom in nezakonskim otrokom, spočetim po poškodbi. Do rente tudi ni bil upravičen vdovec, ki po lastni krivdi ni živel v zakonski skupnosti z zavarovanko.

V zahtevku za odškodnino oziroma v prijavi nezgode, katere posledica je bila popolna ali delna delovna nesposobnost ali smrt zavarovanca, so morali biti ti podatki:

- vzrok nesreče in opis nezgodnega primera,
- navedba oseb, ki so bile v nesreči poškodovane ali so umrle,
- višina zasluga obravnavanih oseb,
- opis poškodb,
- prebivališče poškodovancev (naslov) in
- pri umrlem poškodovancu navedba oseb, ki jih je zavarovanec preživljal.

Če je zavarovalnica sumila, da podatki v prijavi niso točni, je poslala svojega uslužbenca, da je preveril verodostojnost navedb.

Po obravnavi zavarovalnega primera je zavarovalnica izdala upravičencu pisno odločbo, iz katere je morala biti vidna višina odškodnine z utemeljitvijo in navedbo osnove za obračun odškodnine; enako je morala zavarovalnica izdati odločbo tudi, če je ugotovila, da zavarovanec ni upravičen do odškodnine.

Zavarovanec, za katerega ni bila podana uradna prijava, je lahko osebno zahteval odškodnino, vendar je moral zahtevo vložiti prej kot v letu po nastanku poškodbe.

Nezgodno zavarovanje delavcev je bilo po sprejetju tega zakona v celoti izvzeto iz poslovanja splošnih zavarovalnic in so ustanovljali posebne zavarovalnice zanj, ki so bile pod nadzorom države.

Minister za notranje zadeve je bil zadolžen, da poskrbi za ustanovitev tovrstne ustanove v vsaki posamezni deželi – načeloma v deželni glavni mestu. Glede na pokrajinske razmere so lahko v posamezni deželi ustanovili tudi več tovrstnih zavarovalnic, ali pa nasprotno, eno zavarovalnico za več sosednjih dežel.

Uradniki, ki so delali v zavarovalnicah, so bili zapriseženi in plačani uslužbenci.

Vodstvene delavce (upravitelja, računovodjo, zavarovalnega tehnika, knjigovodjo) je nastavljal in odstavljala državna služba.

Državni nadzor nad zavarovalnicami, ustanovljenimi na osnovi obravnavanega zakona, je izvajala v imenu države politična deželna oblast upravnega področja, na katerem je imela zavarovalnica sedež, in minister za notranje zadeve, pri katerem je deloval zavarovalni svet, v katerem so bili strokovnjaki za posamezne dejavnosti, ki jih je zadevalo zavarovanje in strokovnjak za zavarovalno tehniko.

Za reševanje pritožb je bilo pristojno razsodišče, ki je delovalo na sedežu zavarovalnice; sestavljali so ga: predsednik, štirje podpredsedniki in ustrezno število namestnikov. Predsednika in njegovega namestnika je izmed sodniških državnih uradnikov v soglasju z ministrom za notranje zadeve imenoval minister za pravosodje; dva podpredsednika in njuna namestnika je imenoval minister za notranje zadeve v soglasju s pristojnimi ministri (glede na zavarovalno področje – kmetijstvo, gozdarstvo, industrijo ...), tretjega podpredsednika so volili delodajalci, ki so spadali v področje obveznih zavarovalnih dejavnosti, četrtega podpredsednika in njegovega namestnika so zavarovanci volili hkrati s predsedstvom zavarovalnice. V razsodišču niso smeli biti voljeni ali imenovani člani predsedstva zavarovalnice in zaposleni v zavarovalnici.

Stroške za ureditev in poslovanje razsodišča je kriala zavarovalnica.

Sklep razsodišča je bil dokončen – brez možnosti pritožbe.

Za nezgodno zavarovanje delavcev je zakon izjemoma dopuščal ustanovitev zavarovalnic v okviru enega ali več podjetij s pogojem, da so v celoti pokrivala zahteve nezgodnega zavarovanja, kot ga je predpisoval zakon.

Če je bil v okviru podjetja, ki je bilo dolžno zavarovati delavce, ustanovljen zavod, ki je pokrival to dejavnost, in so bile osebe zavarovane z enakimi pogoji kot v državni zavarovalnici oziroma kot je zahteval zakon, in če je podjetnik prispeval v ta zavod najmanj enake zneske za posameznega zavarovanca kot jih je predvideval zakon, se podjetju ni bilo treba vključiti v državno zavarovalnico. Pod enakimi pogoji je lahko ustanovilo svojo lastno zavarovalnico več podjetnikov skupaj.

O zakonitosti ustanovitve in delovanja je v obeh primerih odločal minister za notranje zadeve, ko je ugotovil v kolikšni meri izpolnjujejo zakonsko predpisane pogoje.

Tudi delovanje teh zavarovalnic je nadzirala država.¹²

¹² Zakon o zavarovanju delavcev glede kakšne nezgode, sprejet 28. decembra 1887, RGB, I, 1888.

Na osnovi obravnavanega zakona sta bila sprejeta še:

- pravilnik o sestavi in delovanju zavarovalnega sveta – ukaz ministra za notranje zadeve v sporazumu z ministrom za trgovino, ministrom za bogočastje in uk ter ministrom za poljedelstvo in¹³
- odredba o prijavljanju podjetij z zakonskimi pojasnili (priloga A) in obrazcem za prijavo (priloga B) – ukaz ministrov za notranje zadeve, pravosodje in trgovino v sporazumu z ministrom za finance in ministrom za poljedelstvo ter sporazumno z državnim vojnim ministrstvom.¹⁴

Iz tega zakona so bile izvzete bratske skladišnice, bolniške in mrliške blagajne, podporne blagajne in tiste zavarovalnice, ki niso bile ustanovljene po tem zakonu, oziroma so bile ustanovljene po društvenem patentu št. 253 sprejetem 26. novembra leta 1852 ali po zakonu o družtvih št. 134 sprejetem 15. novembra 1867.

Zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev, 30. 3. 1888

Zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev je bil sprejet nekaj mesecev po zakonu o nezgodnem zavarovanju delavcev – tako je bilo zakonsko poskrbljeno za socialno varnost delavca in tistih, ki jih je delavec preživljal, ob morebitni bolezni, poškodbi ali smrti zavarovanca.

Po tem zakonu so morali biti zavarovani vsi delavci in izvršilni uradniki, ki so bili zavarovani že nezgodno, pa tudi rudarji, železničarski delavci, delavci v rečnem prometu in delavci, zaposleni v obrtnih delavnicah. Obvezno so morali biti zdravstveno zavarovani tudi učenci, praktikanti, prostovoljci in drugi delavci, ki niso prejeli zaslužka ali pa so prejeli manjšo mezdno od običajne.

Za poljedeljske in gozdarske delavce ter izvršilne uradnike je zakon predvideval sprejetje posebnih predpisov – dokler pa ti niso bili sprejeti, je predpisoval, da mora stroške za zdravljenje omenjenih delavcev, ki je bilo potrebno zaradi nezgode pri delu, pokriti delodajalec, in sicer račune zdravnika ter za postrežbo do štirih tednov po nastali poškodbi. Ti delavci in delavci, ki so se ukvarjali z domačo obrtjo, so se lahko (samostojno) prostovoljno zdravstveno zavarovali.

Zavarovati se ni bilo potrebno državnim, državnim, okrajnim in občinskim uslužbencem ter zaposlenim v javnih skladih.

Zavarovanje po tem zakonu je obsegalo delitev podpore bolnikom (boleznine) in pokritje

pogrebni stroškov v višini ki jo je določal zakon.

Bolniku so pripadali: brezplačna zdravniška pomoč, zdravljenje od začetka bolezni in boleznina, če je bolezen trajala več kot tri dni, v višini 60% povprečnega dnevnega zaslužka (dnine) delavcev v okraju, ki jih je zadevalo zavarovanje. Največja možna boleznina je lahko znašala do 75% povprečne dnine, a ni smela biti višja kot dva gld.

O višini dnine v posameznem sodnem okraju je na osnovi podatkov, ki so jih preskrbeli zapupniki in okrajni odbori, odločala politična oblast prve stopnje. Višino dnine so določali za moške in posebej za ženske ter v okviru te pa še posebej za mladoletne in polnoletne delavce.

Podpora je bolni dobival, dokler je trajala bolezen oziroma najmanj dvajset tednov in največ leto, če je šlo za dolgotrajno ali kronično bolezen.

Porodnice, katerih porod je potekal brez zapletov, so dobivale podporo najmanj štiri tedne po porodu.

Če je zavarovanec umrl, je dobila pokojnikova družina pogrebno v višini najmanj dvajsetkratnega zneska 60% povprečne dnevne mezde zavarovanih delavcev v okraju. Znesek pogrebne ni smel presežati petdeset gld.

Namesto brezplačne zdravniške pomoči in zdravljenja na domu je lahko bolniška blagajna pokrila stroške za prevoz bolnika in do štiri tedne bolnišničnega zdravljenja.

Če je bila družina hospitaliziranega bolnika odvisna od njegovega zaslužka, oziroma med boleznijo od podpore, ji je za obdobje bolnišničnega zdravljenja hranitelja pripadala najmanj polovica boleznine, ki bi jo dobil zavarovanec, če bi se zdravil v domači oskrbi.

Predpisano zavarovanje delavcev so izvajale:

- okrajne bolniške blagajne,
- bolniške blagajne ustanovljene v okviru posameznih podjetij,
- stavbne bolniške blagajne,
- združne bolniške blagajne,
- bratske (rudarske) skladišnice in
- društvene bolniške blagajne.

Društvene bolniške blagajne, ustanovljene po veljavnih društvenih predpisih – društvenem patentu iz leta 1852 in usklajene z obravnavanim zakonom, so lahko delovale samostojno, če so bile pravice in dolžnosti članov usklajene z zakonom o zdravstvenem zavarovanju delavcev.

Država je lahko prepovedala ustanovitev ali zahtevala ukinitve društvene bolniške blagajne samo:

- če je društvena bolniška blagajna s svojim delovanjem segala na področja, ki po zakonu niso smela biti predmet društvene dejavnosti,
- če načrt društva s prilogami ni ustrezal z zakonom predpisanim zavarovalno-tehničnim zahtevam.

¹³ Pravilnik o sestavi in delovanju zavarovalnega sveta, sprejet 30. marca 1888, RGB, X., 1888.

¹⁴ Odredba o prijavljanju podjetij, sprejeta 3. aprila 1888, RGB, XI, 1888.

Tudi društvene bolniške blagajne so spadale pod državni nadzor.¹⁵

Na podlagi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev je ministrstvo za notranje zadeve 20. oktobra 1888 razglasilo ustanovitveni dokument za okrajne bolniške blagajne – v bistvu je šlo za vzorčni statut z navodili o sestavi ustanovitvenih aktov in o izvajanju statutarnih določil.¹⁶

Zakon o vpisanih pomožnih blagajnah, 16. 7. 1892

Na podlagi vzajemnosti osnovana društva, katerih namen je bil zavarovanje svojih članov, so z vpisom v vpisnik pomožnih blagajn dobila posebne pravice, bila izvzeta iz društvenih zakonov in delovala v skladu s tem zakonom kot vpisane pomožne blagajne. Še vedno pa je veljala zanje davčna olajšava, ki jo je predpisoval zakon za društva, ustanovljena na podlagi vzajemnosti, katerih glavni namen je bil pomoč članom in ki se niso ukvarjala z nobeno dejavnostjo, ki bi prinašala dobiček.¹⁷

Vpisane pomožne blagajne so zagotavljale svojim članom:

- bolniško podporo – vanjo so šteli boleznino, stroške za zdravljenje (preglede, terapijo, zdravila in zdravstvene pripomočke ter pomoč pri porodu – ne glede na potek poroda), bolnišnično zdravljenje za zavarovance in zdravljenje za njihove svojce. Bolniška podpora je lahko trajala največ dve leti. Za stroške zdravstvenega zavarovanja (v obsegu te postavke) je morala pomožna blagajna ustanoviti sklad, ki je obsegal sredstva v višini dvakratnih povprečnih letnih stroškov v zadnjih petih obračunskih letih;
- pogrebščino, če je umrl član blagajne ali njegov sorodnik;
- rento onemoglim in starim osebam – v tem primeru je moralo vsaj dvesto oseb podpisati izjavo za tovrstno zavarovanje. Načrt zavarovanja je potrjevalo ministrstvo za notranje zadeve. Da je zavarovanec dobil pravico do rente, je moral biti zavarovan najmanj tri leta in le izjemoma manj, če se je v zavarovalnem obdobju poškodoval na delu ali zunaj dela. Član je lahko vedno prekinil zavarovalno pogodbo; ne glede na to, kdaj jo je prekinil, je imel pravico do pogodbenega zneska, določenega na osnovi zadnjega zaključnega računa;

znašal je najmanj 50% in največ 80% vplačil zavarovanca;

- podporo vdovam in sirotam; pravico do vdovske podpore je imela samo tista zakonska žena, ki je bila ob sklenitvi zavarovanja poročena z zavarovancem; sirote, razen popolnoma nesposobne za preživljanje (telesni in duševni invalidi), so bile upravičene do podpore največ do dopolnjenega dvajsetega leta starosti. Upravičenci so izgubili pravico do podpore, če so jim z razsodbo dokazali, da so zavarovanca umorili ali da so sodelovali pri umoru;
- posebno enkratno podporo v korist tretje osebe (npr. za balo oziroma doto zavarovanečevemu otroku...).

Pomožna blagajna se je lahko ukvarjala s posameznim zavarovanjem, z več zavarovanji ali vsemi možnimi – navedenimi zavarovanji.

Renta posameznega zavarovalnega primera ni smela znašati tedensko več kot štirinajst gld., pogrebščina največ dvesto gld. in vsota v korist tretje osebe (za vsak posamezen primer) tisoč gld.

Pomožna blagajna je lahko svojim članom, ki so ostali brez dohodkov za preživljanje, pomagala pri preživetju in iskanju zaposlitve.

V okviru pomožnih blagajn so ustanovljali tudi čitalnice in knjižnice, ki so članom ponujale časopise in literaturo.

Vpisane pomožne blagajne so imele redne in podporne člane. Redni član je lahko postal vsak, ki je podpisal pristopno izjavo in pravila ter je bil pripravljen plačevati prispevke – tako si je zagotovil pravico do izplačila dogovorjenih zavarovalnih zneskov. Podporni člani so se zavezali za plačilo enega ali več prispevkov, ki so ga (jih) namenili za podporo posameznega ali več zavarovalnih namenov brez pravice do zavarovalne premije.

Članstvo, določeno s statutom, ni izključevalo članstva v drugih društvih – pomembno je bilo le, da je član izpolnjeval predpisane pogoje in se držal določil statuta. Članstvo je lahko prenehalo samo na podlagi statutarnih določil in nikakor ne, če je član prekoračil starost, ki je bila predpisana z zakonom kot mejna za sprejetje v članstvo¹⁸ ali zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja, zaradi katerega ne bi mogel postati član bolniške blagajne.

Pomožna blagajna je lahko pokrivala kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru; navadno je vpisana pomožna blagajna delovala na območju posameznega političnega okraja ali policijskega okoliša, ki je zajemal več političnih okrajev.

¹⁵ Zakon o zavarovanju delavcev glede kake bolezni št. 33, 30. marec 1888, RGB, X, 1888.

¹⁶ Razglas ministrstva za notranje zadeve s katerim se na osnovi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev glede kake bolezni naznanja vzorno ustanovilo za okrajne bolniške blagajnice št. 159, 20. oktober 1888, RGB, LVI, 1888.

¹⁷ Zakon o davkovni in pristojbinski prostosti na vzajemnost oslonjenih društev št. 51, sprejet 15. aprila 1885, RGB, XX, 1885.

¹⁸ Na podlagi 14. člena zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev glede kake bolezni (30. 3. 1888) sprejeta pravila za okrajne bolniške blagajne so predvidevala, da je starostna meja za včlanitev v okrajno bolniško blagajno 35 let. Enako je predpisoval tudi zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev v členu 13 točka 4.

Statut je določal:

- ime, namen, sedež in krajevni obseg delovanja blagajne,
- pogoje in način vstopanja v blagajno in izstopanja iz nje,
- zavarovalne pogoje, ki so morali biti usklajeni s členom 10. ministrske odredbe (18. 8. 1880) o izdajanju dovoljenj za delovanje zavarovalnic in o državnem nadzoru nad njimi,
- postavitev, sestavo in delovni obseg predsedstva in nadzornega odbora,
- sestavo, sklicevanje, obseg delovanja in način sklepanja občnega zbora,
- glasovalno pravico članov,
- pogoje za spremembo pravil delovanja oziroma statuta in pogoje za razpustitev blagajne,
- način izdelave in preverjanja letnega obračuna,
- razdelitev premoženja društva ob prostovoljni razdružitvi ali ukinitvi, na podlagi sklepa deželne politične oblasti,
- sestavo razišči in način razsojanja sporov med blagajno in njenimi člani;
- zastopanje blagajne navzven in oblike pravnoveljavnih postopkov,
- način objavljanja razglasov in obvestil blagajne,
- imena članov prvega predsedstva in pooblaščenih oseb za izvedbo vpisa v vpisnik pomožnih blagajn.

Za vpis v vpisnik, ki so ga vodili pri deželni politični oblasti, so morale pooblaščenice osebe, če je šlo za ustanovitev oziroma predsedstvo, če je blagajna že delovala, vložiti prošnjo s priloženim statutom v petih izvodih pri okrajni politični oblasti; ta je vlogo posredovala deželni oblasti – oblast je zadevo rešila in blagajno so lahko vpisali v vpisnik. Če je oblast ugotovila, da predlog ne ustreza zakonskim zahtevam, je vlogo zavrnila – zavrnitev je morala biti utemeljena. Vsaka blagajna je morala v vlogi navesti ime, leto pa se je razlikovalo od imena preostalih pomožnih blagajn v okolišju deželne politične oblasti, h kateri je spadala blagajna, in pripis "vpisana pomožna blagajnica". O nastavitvi in vodenju vpisnika je bil sprejet podzakonski akt.

Z vpisom v vpisnik je pomožna blagajna dobila status pravne osebe, na osnovi katerega je lahko sklepala posle in nastopala pred sodiščem.

Predsedstvo pomožne blagajne je volil občni zbor izmed svojih rednih članov (najmanj dve tretjini), in če je bilo s statutom tako določeno, tudi podpornih članov (največ tretjina), ki so bili avstrijski državljani. Blagajna je morala o vsaki spremembi v predsedstvu obvestiti deželno politično oblast.

Občni zbor so sestavljali redni člani, stari najmanj enaindvajset let (najmanj dve tretjini), in če je bilo v statutu tako določeno, tudi podporni člani (največ tretjina). Člane, ki do začetka občnega zbora niso plačali prispevkov, so lahko izločili

iz občnega zbora. Če je blagajna imela več kot sto članov, so občni zbor volili; vanj so morali izvoliti najmanj dvajset članov ali vsaj dvakrat toliko, kolikor je bilo članov predsedstva.

Naloge občnega zbora so bile:

- volitve predsedstva blagajne,
- volitve nadzornega odbora in razišči,
- sklepanje o letnem poročilu predsedstva in razrešitvi le-tega,
- sklepanje o spremembi pravil delovanja (statuta) in razpustu blagajne.

Nadzorni odbor je bil izvoljen izmed pravnih članov blagajne in je nadziral poslovanje blagajne, kontroliral računске sklepe, stanje naložb in rezervnega sklada ter o tem poročal na vsakoletnem občnem zboru.

Razišči (imenovala ga je vsaka pomožna blagajna) je razsojalo v sporih med blagajno in zavarovanci.

Pomožne blagajne so lahko ustanovljale podružnice zunaj svojega sedeža; opravljale so te naloge:

- sprejemale pristopne in izstopne izjave,
- sprejemale prispevke in plačevale,
- izbirale zdravnika, da je za podružnico pregledoval zavarovane bolnike, in lekarno; v tej so zavarovanci in pogodbenice ustanove potem kupovali zdravila in zdravilne pripomočke,
- volile odposlance za občni zbor matične blagajne.

Pomožne blagajne so se lahko združevale v zveze; zveze so imele svoje predpise, njihove naloge pa so bile:

- oblikovanje skupnega rezervnega sklada in skupna naložba glavnice
- nadziranje uprave posameznih blagajn, vključenih v zvezo,
- nastavljanje skupnih uradnikov,
- sklepanje pogodb z zdravniki, lekarnami in bolnišnicami,
- ustanavljanje zdravilišč in lekarn v skladu s predpisi in
- vodenje statistike.

Zveza je imela zbor odposlancev (sestavljali so ga predstavniki (najmanj eden iz vsake) vključenih blagajn), in predsedstvo.

Prispevki so morali biti sorazmerni z izdatki in jih je blagajna lahko porabila samo za namene določene s statutom, za upravne stroške in za ohranjanje rezerve.

Sredstva, namenjena iskalcem zaposlitve in ustanovitvi čitalnic ter knjižnic, so zbirali in vodili ločeno od zavarovalnih prispevkov.

Poraba oziroma nalaganje sredstev, ki so jih prispevali podporni člani, sta bila določena s statutom.

Pomožna blagajna je morala voditi poseben račun za vsak zavarovalni namen.

Delovanje in poslovanje vpisanih pomožnih blagajn je nadzirala država.

Deželni politični oblasti je morala blagajna ob

zaključku poslovnega leta predložiti:

- letno poročilo,
- zaključni račun,
- poročilo o stanju in naložbi rezerve in
- statistično poročilo.

Blagajna je lahko prenehala delovati prostovoljno ali prisilno, in sicer:

- na osnovi sklepa občnega zbora, če je glasovalo za ukinitve vsaj štiri petine navzočih članov. Stečajne postopke je izpeljalo predsedstvo. Kadar je blagajna zavarovala za onemoglost in starost, za podporo vdovam in sirotam ter v korist tretje osebe, so morali ob stečaju poskrbeti, da zavarovanci niso bili oškodovani – navadno so zadevo uredili tako, da so (s soglasjem države) posle prenesli na kako drugo blagajno ali družbo;
- na osnovi odločbe politične deželne oblasti, ki je izdala sklep o ukinitvi, če je bila več kot četrtina članov v zaostanku s plačilom prispevkov in blagajna zapadlih obrokov ni izterjala, če je bila blagajna dolžna podporo še štiri tedne po prejetem opominu, če je občni zbor sprejel sklep o zakonsko nesprejemljivi uporabi premoženja ali kakršenkoli sklep, ki ni bil v skladu z zakonom ali statutom in ga po opominu v predpisanem roku, ki je bil za kršitev zakona štirinajst dni in za kršitev statuta dvainštirideset dni, ni preklical in če blagajna v treh mesecih po ugotovitvi, da dohodki katerega od zavarovalnih oddelkov ne zadostujejo za pokritje prevzetih odgovornosti in oblikovanje rezerve, ni spremenila zavarovalnega načrta.

Razdružitev je potekala v obliki stečaja, ki ga je speljalo predsedstvo. Če to ni bilo dovolj sposobno, je politična deželna oblast za to delo imenovala strokovnjake in njihova imena javno objavila.

Blagajna se je proti odločitvam, izdanim na podlagi tega zakona, lahko pritožila na politično deželno oblast in proti odločitvi te, na ministrstvo za notranje zadeve.

Po sprejetju tega zakona so morale pomožne blagajne svoje ustanavljanje in delovanje prilagoditi novim predpisom. Zanje sta prenehala veljati društvena predpisa – cesarski patent iz leta 1852 in društveni zakon iz leta 1867.¹⁹

Odredba o izvajanju zakona o vpisanih pomožnih blagajnah, 1. 12. 1892

Na osnovi predhodno obravnavanega zakona so ministrstva za notranje zadeve, za pravosodje, za finance in trgovino izdala določila o načinu vodenja vpisnika – registra vpisanih pomožnih blagajn.

Pri vsaki deželni politični oblasti so vodili

vpisnik in vanj vpisovali pomožne blagajne, ki so bile ustanovljene na njihovem območju in so delovale v skladu z obravnavanim zakonom.

Kadar so blagajne ali njihove zveze z delovanjem pokrivalo več kot eno deželo, ter se je njihovo delovanje raztezalo na več v državnem zboru zastopanih kraljevin in dežel, so vpisnik vodili pri ministrstvu za notranje zadeve.

Vpisnik so vodili v dvojniku in za vsako koledarsko leto nastavili novega. Dvojnik so ob koncu koledarskega leta predložili ministrstvu za notranje zadeve. Skupaj z vpisnikoma so shranjevali tudi overovljena pravila blagajn in zvez, ki so jih odlagali pod tekočo številko vpisa.

Vpisnik sta sestavljala obrazec A (vpis blagajn) in obrazec B (vpis zvez).

Za vsako enoto vpisa je bil predviden poseben list s temi razpredelki:

- zaporedna številka vpisa pomožne blagajne in podredna številka vloge
- datum vpisa
- ime (naziv) pomožne blagajne
- sedež pomožne blagajne
- datum in številka odločbe o vpisu
- statutarna določila o zavarovalnih in drugih namenih blagajne
- zaznamek o priznani dejavnosti zdravstvenega zavarovanja, na osnovi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev iz leta 1888
- imena in naslovi članov predsedstva
- določilo o zastopanju blagajne navzven ter o obliki pravnoveljavnih dejanj in razglasov
- imena krajev, kjer je imela blagajna podružnice in
- podatki o datumu in načinu razdružitve ter imena oseb, ki so bile zadolžene za stečajni postopek.

Vsak vpis pomožne blagajne je moral biti (enkrat) objavljen v uradnem listu.²⁰

Odredba o razveljavitvi avstrijskega društvenega zakona iz leta 1867, 25. 11. 1918

Na osnovi naredbe poverjeništvu za notranje zadeve 25. novembra 1918 je prenehal veljati avstrijski državni zakon o društvih, sprejet 15. novembra leta 1867.

Sprejeta so bila dokaj svobodna določila glede ustanavljanja in delovanja društev, in sicer:

- ustanavljanje društev je postalo svobodno. Prepovedana so bila samo tista društva, ki bi imela namen ali bi delovala v nasprotju s splošno priznanimi načeli pravdnosti;
- v treh dneh je moralo na novo ustanovljeno društvo obvestiti pristojno oblast (okrajno glavarstvo oziroma magistrat v mestih s svo-

¹⁹ Zakon o vpisanih pomožnih blagajnicah št. 202, 16. julij 1892, RGB, LXXII, 1892.

²⁰ Ukaz ministrstev za notranje zadeve, pravosodje, finance in trgovino št. 203 s katerim se izdajajo določila za izvršitev zakona z dne 16. julija 1892 o vpisanih pomožnih blagajnicah, 1. 12. 1892, RGB, LXXIII, 1892.

jim statutom) o svoji ustanovitvi, sedežu in članih predsedstva ter predložiti statut, oziroma pravila delovanja; enako so morali ravnati pri spremembah navedenih dejstev. Vloge so bile brez pristojbine;

- društvo je moralo štiriindvajset ur pred začetkom prijavit pristojni oblasti vsako prireditve, ki ni bila omejena na člane društva;
- razpustitev društva je bila lahko prostovoljna – na osnovi sklepov društvenih organov ali prisilna – na osnovi odredbe vlade, če je društvo s svojim delovanjem kršilo splošno priznana načela npravnosti;
- kršitve teh določil je pristojna oblast kaznovala z globo do tisoč kron ali največ mesecem zapora.²¹

Odredba o razveljavitvi avstrijskega državnega zakona o shodih iz leta 1867, 25. 11. 1918

Podobno kot ustanavljanje društev so bili tudi shodi svobodni; prireditelj je moral le štiriindvajset ur pred začetkom shoda, pisno obvestiti pristojno oblast – to je okrajno glavarstvo, v mestih s svojim statutom pa magistrat tistega okoliša, v katerem naj bi bil shod – o kraju, času in namenu shoda.

Prijaviti ni bilo potrebno predvolilnih shodov, ki so bili sklicani po razpisanih volitvah.

Dajatve za prijave niso bile potrebne.

Prestopke v zvezi s tem predpisom je obravnavala (zgoraj navedena) pristojna oblast; kršilca je lahko kaznovala z do sto kronami denarne kazni ali največ sedmimi dnevi zapora.²²

Odredba o razveljavitvi odredbe o društvih in odredbe o shodih iz leta 1918, 20. 5. 1919

Že maja 1919 sta bili obe odredbi (o društvih in o shodih) narodne vlade "*začasno razveljavljene*". Novih društev brez dovoljenja oblasti poslej niso smeli več ustanavljati; poleg tega so politične oblasti lahko ukinile že delujoča društva ali pa jim prepisale posebne pogoje za delovanje, če so menile, da je to v skladu z državnimi interesi.

Na zborovanje društva je lahko oblast poslala svoje zastopnike, ki so imeli pravico zborovanje prekiniti ali razpustiti, če so na njem razpravljali o stvareh, ki niso bile zajete v statutu ali so ogrožale javni red in mir, in o stvareh, ki so bile protizakonite ali nevarne za državo.

Politična oblast je smela ustaviti uresničevanje sklepov, če je društvo prekoračilo s statutom določeno dejavnost.

Vse prireditve na prostem in v zaprtih pro-

storih, tudi če so bile omejene samo na člane društva, je moral prireditelj prijavit politični oblasti.²³

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, 6. 1. 1929

Že predhodno obravnavani predpis je temeljito posegel v svobodo delovanja društev in organiziranje shodov; delovanje društva je v celoti nadzirala država.

S sprejetjem šestojanuarske diktature in zakona o zaščiti države je bilo delovanje društev strogo omejeno samo na kulturno, športno in izobraževalno dejavnost.

Shode so do potankosti nadzorovali.

Kazni za kršitev zakona o zaščiti države – za organiziranje in podpiranje društva ali sodelovanje z društvom, ki bi propagiralo komunizem, anarhizem, terorizem; izdajalo, tiskalo ali razširjalo proti državno propagando; ogrožalo javni red in mir ter obstoječi politični in socialni red v državi, so bile visoke – do dvajset let zapora; možna je bila celo smrtna obsodba.

Vsa društva, ki so se kakorkoli ukvarjala s katerokoli od navedenih dejavnosti, so takoj ukinili, in prav tako društva, ki so propagirala spremembo političnega reda v državi, ter vsa društva organizirana na verski ali plemenski osnovi.

Za organiziranje in podpiranje tovrstne organizacije ter sodelovanje ali članstvo v njej je bilo predvideno do leto zapora ali do deset tisoč dinarjev (v nad. din) denarne kazni.

Ustanovitev novih in obstoj ustanovljenih družbenih organizacij, katerih delovanje ni bilo sporno, je bilo vezano na posebno dovoljenje upravne oblasti – velikega župana tiste oblasti, kjer je imela organizacija sedež. Če odobritve v mesecu dni ni bilo, je to pomenilo, da organiziranje in delovanje omenjene družbe nista dovoljeni. Za prekršek določil tega člena je bila predvidena zaporna kazen za vsakega člana oziroma sploh za vsako osebo, ki bi takšno organizacijo podpirala.

Prepovedani so bili tudi vsi shodi na prostem in v zaprtih prostorih, ki jih ni prej odobrila pristojna upravno policijska oblast.

Prijava shoda z navedbo dnevnega reda je morala biti izpeljana najmanj tri dni pred začetkom, v nasprotnem primeru je sledila kazen do tri mesece zapora in do pet tisoč din denarne kazni.

Shode in sestanke družbenih organizacij so nadzorovali – pristojna upravno policijska oblast je poslala na vsak shod ali sestanek svojega uradnika (komisarja), ki je bil pooblaščen, da razpusti shod ali sejo, če bi bili kršeni zakonski predpisi.

²¹ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve št. 134, 25. november 1918, Ur. l. Narodne vlade SHS v Ljubljani, I/14, 1918.

²² Naredba poverjeništvu za notranje zadeve št. 135, 25. november 1918, Ur. l. I/14, 1918.

²³ Naredba ministerskega sveta, ki za območje deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani odreja izjeme glede na veljavne zakone, 20. maj 1919, Ur. l. XCVIII, 1919.

Prav tako so morali organizatorji dobiti dovoljenje policijske oblasti za vse javne prireditve in sprevode.

Samo za kršitev te zahteve, če ni bilo drugih prekrškov, je grozilo do šest mesecev zaporne kazni.

Prepovedano je bilo uporabljanje kakršnihkoli znakov, zastav ali napisov, ki bi lahko pozivali ali podpihovali ljudstvo proti javnemu redu.

Če državna upravno-policijska oblast ni dosegla poslušnosti drugače, je lahko od najbližjega komandanta vojaške enote zahtevala, da posreduje z vojsko.

Prestopke in kršitve določil tega zakona so obravnavala redna državna sodišča po *"svobodnem sodniškem prepričanju"* – prednostno pred vsemi drugimi kaznivimi dejanji.²⁴

Da ne bi ukinili tudi tistih društev, ki so bila sporna samo zaradi imen, je ministrstvo za notranje zadeve neposredno po sprejetju zakona o zaščiti države izdalo odredbo, v kateri pravi: *"Gospodarska, humanitarna, kulturna, prosvetna in viteška društva, ki imajo sicer plemenski ali verski naziv, se ne razpuste, razen v primeru, da obstajajo stvarni dokazi, da se ta društva ukvarjajo s političnimi posli."*

*Zakonodajalec ni imel namena ovirati delovanja gospodarskih, prosvetnih, humanitarnih, kulturnih in viteških korporacij, dokler delajo v smeri narodnega napredka."*²⁵

Zakon o društvih, shodih in posvetih, 18. 9. 1931

Diktaturo je kralj Aleksander nekoliko omilil s sprejetjem ustave septembra 1931, ki jo je pospremil z besedami:

*"Kraljevini Jugoslaviji, sprejeti s toplo nacionalno dušo od vsega jugoslovanskega naroda, so ustvarjeni potrebni pogoji za silen polet in veliko nacionalno bodočnost. Poln prepričanja, da doslej doseženi sadovi dela, zdrava politična in nacionalna zavest in izkušnje naroda dopuščajo, da se pristopi k uresničitvi in dokončni organizaciji tistih ustanov in tiste državne ureditve, ki bodo najbolj ustrezale narodnim potrebam in državnim interesom, sem sklenil, da postavim dosedanje delo in izvajanje nacionalne politike na širšo osnovo neposrednega narodnega sodelovanja"*²⁶

²⁴ Zakon o kraljevski oblasti in vrhovni državni upravi št. 3, 6. januar 1929, Ur. l., XI/4, 1929.

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi št. 11, 6. januar 1929, Ur. l., XI/5, 1929.

Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 6. januarja 1929 št. 104, 1. marec 1929, Ur. l., XI/25, 1929.

²⁵ Nova Doba, letnik XI, 28. 1. 1929, str. 2; obvestilo o odredbi, ki so jo prejeli veliki župani, 24. 1. 1929.

²⁶ Proglas Njegovega Veličanstva kralja Aleksandra 1. narodu, 3.

Trinajsti člen omenjene ustave je zagotavljal državljanom pravico do združevanja, zborovanja in dogovarjanja v mejah zakonskih predpisov; prepovedoval pa je združevanje na verski, plemenski ali pokrajinski osnovi s strankarskimi, političnimi in telesnovzgojnimi nameni. Izrecno je tudi prepovedoval, da bi se zborovanja udeleževale oborožene osebe.²⁷

Na osnovi 117. člena ustave, ki pravi, da kralj izdaja in razglša zakone z ukazom, dokler se ne sestane narodno predstavništvo, je bil 18. septembra leta 1931. leta sprejet zakon o društvih, shodih in posvetih; predpisoval je poleg ustanavljanja društev tudi ustanavljanje političnih strank (členi od 12 do 17).

Državljeni so se lahko združevali in na osnovi določil tega zakona:

- ustanavljali društva,
- ustanavljali politične stranke,
- se zbirali na shodih in
- na posvetih.

Ustanovitev društev

Državljeni, ki so želeli ustanoviti društvo, so morali o tem obvestiti pristojno občo upravno oblast druge stopnje (okraju) prek prvostopenjske oblasti (občine); ta je na zahtevo organizatorjev pisno potrdila sprejetje vloge – in predložiti podpisana društvena pravila (statut) v petih izvodih.

Iz pravil so morali biti razvidni:

- ime društva, sedež in področje delovanja,
- namen društva in sredstva, s katerimi naj bi bil namen dosežen,
- organi društva in pravno veljavni način sprejemanja sklepov,
- postopek sprejemanja, izstopanja in izključitve članov,
- pravice in obveznosti članov,
- zastopanje društva,
- društveni znaki (pečat, obleka ...),
- razdelitev oziroma namen premoženja ob morebitni razpustitvi ali ukinitvi društva.

Ime društva je moralo biti skladno z namenom društva in se je moralo razlikovati od naziva javnih teles in uradov ter drugih društev v istem kraju.

Obča upravna oblast druge stopnje je lahko prepovedala ustanovitev društva, če je menila, da društvo ne bo delovalo v skladu z obstoječim državnim in družbenim redom ter javno moralo in če je bilo kot društvo za telesno vzgojo oblikovano na verski, plemenski ali pokrajinski podlagi. Prepoved je morala biti izdana v šestih tednih od vložitve predloga za ustanovitev – če v tem času ni bilo odgovora ali je drugostopenjska

septembra 1931, Ur. l., II/53, 1931.

²⁷ Ustava kraljevine Jugoslavije, 3. september 1931, Ur. l., II/53, 1931.

oblast dovolila ustanovitev, je društvo lahko začelo delovati. Na odločitev navedene oblasti je bila v skladu z zakonom o občem upravnem postopku (Službeni list 26/1931) možna pritožba.

Delovanje društev je bilo pod državnim nadzorom; nadzor je opravljala prvostopenjska občna upravna oblast tako, da:

- je bila obveščena o izvoljenih članih upravnih organov društva, in sicer poimensko z navedbo prebivališča in poklica članov;
- je imela na voljo (na vpogled ali s predložitvijo dvojnika) natančne sezname članov društva,
- je imela vpogled v vse društvene zapisnike;
- je bila pismeno osemindeset ur pred začetkom zasedanja obveščena o kraju, času in dnevnem redu skupščine;
- je lahko poslala svojega poslanca na skupščino, ta je lahko ukrepal v skladu s pooblastili, če je ugotovil nezakonito in nepravilno ravnanje ali je prišlo do neredov;
- je lahko sama ali njen pooblaščenec vplivala na dnevni red skupščine – črtala sporne točke dnevnega reda, ustavila uresničevanje sklepov, prekinila sejo in razpustila skupščino.

Če je društvo prekoračilo s statutom predpisano delovanje ali ni poslovalo skladno s predpisanim državnim in družbenim redom ter načeli javne morale, ga je občna upravna oblast druge stopnje lahko prepovedala.

Pritožbeni postopek proti oblastnim odločitvam je potekal v skladu z Zakonom o občem upravnem postopku, vendar pritožba ni odložila izvršitve oblastne odločbe.

Za sklicevanje sestankov s prosvetno vsebino in organiziranje zabav so veljali občni policijski predpisi.

Ustanavljanje političnih družb

Politične družbe so lahko organizirali s posebnim dovoljenjem ministra za notranje zadeve kot politična društva ali politične stranke, če niso imele verske, plemenske ali pokrajinske narave in niso delovale proti narodni in državni enotnosti ter državnemu in družbenemu redu.

O statusu društva je odločal minister – je društvo politično ali ni.

Dovoljenje za ustanovitev političnega društva je bilo ob enem tudi dovoljenje za njegov obstoj in delovanje.

Za ustanovitev politične stranke so veljala še posebna določila:

- ustanovitelji (najmanj sto) so morali predložiti ministru za notranje zadeve svojeručno podpisano prijavo s programom in pravili;
- v prijavi so morali biti osnovni podatki o ustanoviteljih (podpisnikih): ime, priimek, poklic, naslov;
- odločba o ustanovitvi je bila objavljena v uradnem listu;

- po prejetju odločbe so ustanovitelji politične stranke lahko začeli vpisovati člane in ustanavljati odbore – v vsakem srezu države je moral biti organiziran odbor stranke z najmanj šestdesetimi člani;

- včlanitev je bila možna samo na osnovi prostovoljne pisne izjave; posameznik jo je podpisal sam oziroma z njegovim dovoljenjem in v navzočnosti dveh prič kdo drug;

- po zaključeni ustanovitvi so morali organizatorji predložiti ministru za notranje zadeve dokaz, da je stranka organizirana na predpisan način v vsej državi. Minister je v dveh mesecih odločil, ali stranka lahko deluje ali ne; odločitev je bila objavljena v uradnem listu.

Minister za notranje zadeve je lahko razpustil politično družbo (društvo, stranko), če je bilo ugotovljeno, da pri svojem delovanju ni upoštevala predpisov obravnavanega zakona oziroma ni pošiljala predpisanih prijav, izjav in dokazov ali pa da so bili zahtevani dokumenti nepopolni in netočni.

Tujci, mladoletniki in osebe, ki so izgubile državljske pravice, niso smeli postati člani politične družbe.

V okvir tega zakona niso spadali društva in družbe, ustanovljeni po posebnih predpisih, in sicer: verske ustanove priznanih veroizpovedi in njihove družbe, trgovinske in gospodarske družbe in društva ter družbe javnega prava.

Shodi in posveti

Državljeni so imeli pravico do shodov (javni sestanki na prostem ali na kakem drugem javnem kraju) in posvetov (sestanki osebno povabljenih v zaprtem prostoru), če so jih pravočasno – najmanj osemindeset ur pred prireditvijo – prijavi pristojni upravni oblasti prve stopnje.²⁸

Prijava (podpisal jo je najmanj eden od sklicateljev) z navedbo bivališča in poklica, je morala vsebovati podatke o kraju, času in dnevnem redu.

Na željo vlagatelja je oblast takoj po prejetju prijave izdala potrdilo o prejetju. Če oblast najmanj štiriindvajset ur pred začetkom shoda oziroma posveta ni prepovedala, je to pomenilo, da je dovoljen; izjema so bili politični shodi.

Shodov in sprevedov na prostem ni bilo dovoljeno organizirati brez posebnega dovoljenja, razen shodov in posvetov političnih strank, ki so imele dovoljenje za delovanje – te so načrtovane shode in posvete samo prijavile prvostopenjski oblasti štiriindvajset ur pred začetkom na omejen način.

²⁸ Ustava kraljevine Jugoslavije iz leta 1931 je predpisovala izvrševanje uprave po banovinah, srezih in občinah. V mestih, v katerih so posle srezkega načelnika opravljali mestni načelniki, je posle občega upravnega oblastva prve stopnje po zakonu o družtvih, shodih in posvetih opravljala krajevna državna policijska oblast, če te ni bilo, pa mestni načelniki.

Oblast je shod prepovedala, če je ugotovila, da ni v skladu z zakonom, da je nevaren za javni red in javno zdravje in da bi utegnil škoditi bistvenim državnim koristim.

Za red in zakonitost pred začetkom shoda oziroma posveta so skrbeli sklicatelji. Ti so lahko predlagali poseben organ, da je skrbel za potek načrtovanega dogodka ali pa so za zakonitost dogajanja skrbeli sami.

Če so odgovorni opazili, da bo prišlo do nereda, so morali poiskati pomoč oblasti.

Na shode in posvete je bilo vsem udeležencem razen organom oblasti prepovedano prinašati orožje.

Obča upravna oblast prve stopnje je lahko na shod ali posvet poslala svojega predstavnika: Moral je preprečiti vsako nezakonito dejanje in nered in po potrebi razpustiti shod. Če predstavnika ni bilo na shodu ali posvetu, je razpustitev lahko odredila pristojna oblast neposredno.

Shodi in posveti političnih družb (strank, društev) niso smeli biti v šolah, sokolskih domovih, molilnicah in dvoriščih omenjenih ustanov.

Ta predpis ni zajemal obhodov, cerkvenih shodov in sprevodov, javnih zabav, družabnih sestankov in običajnih ljudskih vesellic.

Ob morebitni kršitvi predpisanih odredb je izrekla kazen (po tem zakonu) obča upravna oblast prve stopnje; predvidena kazen je bila do trideset dni zavora, oziroma pet tisoč din globe ali oboje.

Če se je na skupščini, shodu ali posvetu zgodilo hujše kaznivo dejanje, je stekel postopek po kazenskem zakoniku ali po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi.²⁹

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o društvih, shodih in posvetih iz leta 1931, 24. 3. 1933

Omenjeni zakon je prinesel spremembe samo pri organiziranju političnih strank; za društva so ostali v veljavi predpisi iz leta 1931.

Kar zadeva prijavo ustanovitve politične stranke, ni bilo posebnih sprememb. Novi zakon je predpisoval le obvezno izdajo odločbe o pozitivno ali negativno rešeni vlogi; to je izdal minister za notranje zadeve v soglasju z ministerskim svetom v enem mesecu po prejemu vloge. Odločba je bila dokončna in ni dopuščala pritožbe; podpisati jo je moral kateri od ustanoviteljev (podpisnikov prijave) v desetih dneh od izdaje.

Večje spremembe je predpis prinesel pri nadaljnji organizaciji strank – zakon iz leta 1931 je predvideval odbore z najmanj šestdesetimi člani v vseh srezih države. Novi predpis je to zahtevo

spremenil – poslej je bilo potrebno organizirati odbore z najmanj tridesetimi člani v najmanj polovici srezov v državi, in sicer tako, da so bili ti srezi na območju najmanj dveh tretjin banovin.

Po zaključeni organizaciji so ustanovitelji predložili ministru za notranje zadeve dokaz, da je stranka ustanovljena po predpisih. Minister je moral v mesecu dni izdati odločbo, ki jo je podpisal (v desetih dneh od izdaje) eden od ustanoviteljev. S tovrstno odločbo je minister lahko dovolil ali pa prepovedal delovanje stranke.

Kolikor se ustanovitelji z odločbo niso strinjali, so imeli možnost pritožbe na državni svet; ta je moral odgovoriti na pritožbo v enem mesecu.³⁰

Pri samem delovanju strank predpis ni prinesel večjih sprememb.

Do dopolnitve obravnavanega predpisa v zvezi z ustanavljanjem strank je prišlo leta 1939, ko je bilo dodano določilo, da mora biti stranka organizirana v letu dni po prejetju dovoljenja (odločbe) za ustanovitev.³¹

Odredba o določitvi komisarja (der Stillhaltekommissar) za društva, organizacije in zveze, 16. 4. 1941

Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je 16. aprila leta 1941 določil komisarja, ki naj bi uresničeval odredbo o razpustitvi vseh društev, organizacij in zvez na Spodnjem Štajerskem ne glede na status, in hkrati tudi predčasno razveljavil vsa pogodbeno razmerja ter pravnomočno odločal o uporabi premoženja razpuščenih društev in društvenih organizacij.

Na osnovi te odredbe je komisar za ukinitve društev izdajal ukrepe, ki niso potrebovali nobene utemeljitve in niso dopuščali pritožbe – torej so bili zakonsko dokončni in neizpodbitni.

Odredba je dopuščala tudi izjeme. O teh je odločal komisar. Tako je lahko društvom po svoji presoji predpisal pogoje za delovanje.

Vsa uradna mesta na Spodnjem Štajerskem so morala sodelovati s komisarjem pravno in upravno ter mu izročiti zaplenjeno premoženje vseh na osnovi te odredbe ukinjenih društev in društvenih organizacij.³²

²⁹ Zakon o društvih, shodih in posvetih št. 403, 18. 9. 1931, Ur. l., II/60, 1931.

³⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o društvih, shodih in posvetih z dne 18. septembra 1931 št. 242, 24. 3. 1933, Ur. l., IV/37, 1933.

³¹ Finančni zakon za leto 1939/40 št. 181, 25. 3. 1933, člen 124/26, Ur. l., X/34, 1939.

³² Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, št. 5, Odredba o določitvi komisarja (Stillhaltekommissar) za društva, organizacije in zveze, Maribor, 24. 4. 1941.